

Socialpedagogisk handlingskompetens i arbete med barn i sorg

En litteraturstudie

Mira Arell

Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola

Examensarbete

Det sociala området

2014

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram:	Det sociala området
Identifikationsnummer:	11634
Författare:	Mira Arell
Arbetets namn:	Socialpedagogisk handlingskompetens i arbete med barn i sorg - en litteraturstudie
Handledare (Arcada):	Maria Forss
Uppdragsgivare:	
<p>Sammandrag:</p> <p>Syftet med denna studie är att utreda hurdana behov barn i sorg ger uttryck för samt hur man på ett socialpedagogiskt sätt kan svara på dessa behov. Arbetet fokuserar på barn i sorg och hur man med hjälp av de socialpedagogiska kompetenserna kan svara på dessa behov. Till den teoretiska referensramen hör Bent Madsens teori om de fem socialpedagogiska kompetenserna samt information om barn i sorg och barn som genomgått trauma och vilka behov dessa barn ger uttryck för. Arbetet är en litteraturstudie och som analysmetod används innehållsanalys. I arbetet användes 7 artiklar. Efter datainsamlingen utfördes litteraturoversikt, resultat-redovisning och analys.</p> <p>Resultatet visar att barn i sorg ger uttryck för olika sorters behov. Dessa behov inkluderar bland annat stöd från vuxna, bekräftelse och att bli sedda. I studien togs olika sorters praktiska metoder upp som kan användas i arbete med barn i sorg. Dessa praktiska arbetsmetoder är: storytelling, konst- och bildterapi, lekterapi och musikterapi. Dessa praktiska metoder kan tillämpas på Bent Madsens fem kompetenser. Man skall alltid använda sig av de fyra olika kompetenserna i kombination med handlingskompetensen. Mitt resultat är att man med framgång kan använda sig av praktiska metoder i arbetet med barn i sorg samt att dessa metoder går bra att kombinera med de fem socialpedagogiska kompetenserna.</p>	
Nyckelord:	Barn, sorg, trauma, socialpedagogisk handlingskompetens, socialpedagogik
Sidantal:	63
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree Programme:	Social services
Identification number:	11634
Author:	Mira Arell
Title:	Social-pedagogical action competence when working with children in grief
Supervisor (Arcada):	Maria Forss
Commissioned by:	
<p>Abstract:</p> <p>The purpose of this study is to find out what needs children in grief expresses, and how to respond to these needs in a social-pedagogical way. This study focuses on grieving children and how to help them with help of the social-pedagogical action competences. The theoretical frame-work is Bent Madsen´s model of socio-pedagogical professional expertise. The work is a literature review and content analysis is the analysis method used. 7 articles are included in this study. After data collection literature review, the results and analysis were carried out.</p> <p>The results show that children in grief expresses a vary of different needs. Examples of these needs include support from adults, recognition and a need to be seen. Different types of practical ways of working with children in grief was brought up in the study. These practical working methods are: storytelling, art therapy, play therapy and music therapy. These practical methods can be applied on Bent Madsen´s model of socio-pedagogical action competences. The four competenses should always be used with the fifth competence. My result is that it possible to successfully use the practical methods when working with children in grief and that it is possibly to combine these methods with the socio-pedagogical professional expertise.</p>	
Keywords:	Child, children, grief, trauma, socio-pedagogical action competence, socio-pedagogy, social pedagogic
Number of pages:	63
Language:	Swedish
Date of acceptance:	

FÖRORD

Jag vill först och främst tacka min handledare Maria Forss och min lärare Rut Nordlund-Spiby för det enorma tålamodet ni har haft med mig under processens gång, och för allt stöd. Sedan vill jag tacka mina fina vänner Frida och Daniela som har hjälpt mig och suttit som sällskap i timmar då jag har skrivit. Sist men inte minst vill jag tacka min underbara mamma för allt stöd och all hjälp jag fått. Sedan måste jag förstås ge en eloge till mig själv för att trots många motgångar skrivit färdigt detta examensarbetet, bra jobbat!

INNEHÅLL

FÖRORD

1	INLEDNING	8
1.1	Syfte och frågeställningar.....	8
2	TIDIGARE FORSKNING OM SORG OCH BARN	9
3	TEORETISK REFERENSRAM	11
3.1	Barn och sorg samt barn och trauma.....	11
3.1.1	<i>Barns reaktioner på traumatiska händelser</i>	11
3.1.2	<i>Effekter av traumatiska händelser</i>	14
3.1.3	<i>Sorgreaktioner hos barn</i>	14
3.1.4	<i>En förälders död och den efterlevande föräldern</i>	17
3.1.5	<i>Konsekvenser och riskfaktorer</i>	18
3.1.6	<i>Att stöda ett barn i sorg och att stöda ett barn som varit med om ett trauma</i>	19
3.2	De socialpedagogiska handlingskompetenserna och socionomen i Finland idag.....	25
3.2.1	<i>Den produktiva kompetensen</i>	25
3.2.2	<i>Den expressiva kompetensen</i>	26
3.2.3	<i>Den kommunikativa kompetensen</i>	26
3.2.4	<i>Den analytiska/syntetiska kompetensen</i>	27
3.2.5	<i>Handlingskompetensen</i>	27
3.2.6	<i>Socionomens kompetenser i Finland idag</i>	28
4	LITTERATURSTUDIE SOM METOD	29
4.1	Urvalskriterier och datainsamling	30
4.2	Urvalskriterier	31
4.4	Reliabilitet.....	32
4.5	Innehållsanalys.....	32
4.6	Etiska överväganden	34
5	RESULTAT	35
5.1	Sorgen	35
5.1.1	<i>Hur sorgen tar sig uttryck</i>	35
5.1.2	<i>Faktorer som påverkar hur sorgprocessen och hur sorgen tar sig uttryck</i>	36
5.2	Praktiska metoder och dess effekter.....	37
5.2.1	<i>Storytelling</i>	37

5.2.2	<i>Lekterapi</i>	38
5.2.3	<i>Konstterapi/bildterapi</i>	38
5.2.4	<i>Musikterapi</i>	39
6	analys	40
6.1	Uttryck för sorg och faktorer som påverkar uttryck för sorg.....	41
6.2	Socialpedagogik i arbete med barn i sorg och barn som genomgått trauma.....	43
6.2.1	<i>Produktiv kompetens i arbete med barn i sorg</i>	44
6.2.2	<i>Expressiv kompetens i arbete med barn i sorg</i>	45
6.2.3	<i>Kommunikativ kompetens i arbete med barn i sorg</i>	46
6.2.4	<i>Den analytiska/syntetiska kompetensen i arbete med barn i sorg</i>	46
6.2.5	<i>Socialpedagogisk handlingskompetens i arbete med barn i sorg</i>	47
7	Diskussion	49
7.1	Resultatdiskussion.....	49
7.2	Metoddiskussion.....	54
7.2.1	<i>Arbetslivsrelevans</i>	56
7.3	Förslag på fortsatt forskning.....	57
	Källor	58
	Bilaga 1	61

Figurer

Figur 1. Fysiska omedelbara krisreaktioner (Dyregrov 2012:16).....	12
Figur 2. Mentala omedelbara krisreaktioner (Dyregrov 2012:16).....	12
Figur 3. Goodmans ”coping tasks” för vuxna och barn (Goodman 2014).....	22
Figur 4. Arbetsmetoder. (Dyregrov 2012:107).....	24
Figur 5. Uttrycksformer under arbetet. (Dyregrov 2012:107).....	24
Figur 6. Madsens bildningsblomma. (Madsen 2001:226-227).....	25
Figur 7. Redogörelse för innehållsanalysens process.....	34
Figur 8. Kategorisering av resultat.....	41
Figur 9. Sammanfattning av resultatanalysen.....	42
Figur 10. Sammanfattning av resultatanalysen 2.....	43
Figur 11. Sammanfattning av resultatanalysen 3.....	43
Figur 12. Användning av alla fem kompetenser i arbetet med barn i sorg.....	49

Tabeller

Tabell 1. Sökmatrix.....	30
--------------------------	----

1 INLEDNING

Varje år dör det runt 50.000 personer i Finland (FOS). Detta betyder att barn varje dag mister syskon, föräldrar och vänner. Detta examensarbete handlar om vilka behov barn i sorg uttrycker samt hur man med praktiska socialpedagogiska metoder och de socialpedagogiska handlingskompetenserna kan stöda barn i sorg. Arbetet kan fungera som diskussionsunderlag och informationskälla för professionella som arbetar med barn och naturligtvis även för anhöriga till barn som vill veta hur man bemöter ett barn i sorg.

Jag valde att skriva om just detta ämne eftersom jag anser det vara intressant. Jag har dessutom arbetat på olika daghem och på arbetet diskuterade vi ibland om hur vi skulle bemöta ett barn i sorg eller ett barn som upplevt trauma. Jag fick uppfattningen om att kunskapen om hur man bemöter ett barn i sorg varken är särskilt uppdaterad eller spridd inom daghemsvärlden. Därför bestämde jag mig för att dra mitt strå till stacken och göra denna litteraturstudie som kan ge personal som arbetar med barn, familjer, studerande och andra intresserade mera information om ämnet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt arbete är att utreda och kartlägga hur barn påverkas av att mista en förälder och hur man som professionell bäst bemöter ett barn som mist en av sina föräldrar.

Forskningsfrågorna som skall besvaras är följande:

Vilka behov ger ett barn i sorg uttryck för?

Hur kan man på ett socialpedagogiskt sätt svara på dessa behov?

Med begreppet ”barn” syftar jag på omyndiga personer men jag kommer att koncentrera mig på barn i daghems- och grundskoleåldern.

2 TIDIGARE FORSKNING OM SORG OCH BARN

I litteraturstudien ”Brustna hjärtan – hur man inom församlingens diakoni kan hjälpa sörjande i sorgegrupper”, skriven av Bjurbäck 2010, behandlar författaren fenomenet sorg. Syftet med studien är utreda hur diakoniarbetaren kan stödja sörjande genom att utarbeta en plan för sorgegrupper i församlingen. Studien har genomförts som både deskriptiva och analytiska litteraturstudier. Målet för studien är också att komma upp med en produkt, alltså en plan för församlingens sorgegrupper.

Resultatet av studien var att sorgegruppen stödjer de sörjande genom att de i den har möjlighet att bli sedda i sin sorg och mötas av förståelse. I detta sammanhang har ledaren en viktig roll. Författaren utarbetade även en plan för sorgegrupper.

”Är mamma en ängel nu?”, Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete. En kvalitativ studie skriven av Bolstam och Bolsjö (2011). Författarna ville utreda hur barns sorg kommer till uttryck när de har förlorat en anknytningsperson. De ville även utreda hur barn resonerar kring döden av en anknytningsperson.

Författarna har intervjuat tre psykologer och en socionom med psykoterapeutinriktning. Studien är avgränsad till barn mellan 6 och 10 år som intervjuobjekten kommit i kontakt med. Författarna har använt sig av följande teoriunderlag: Piagets utvecklingspsykologi, Bowlbys anknytningsteori, Ainsworths klassifikation av anknytningsbeteende och Fyhirs sorgeteori. (Bolstam & Bolsjö 2011)

I Studien ” Barn i sorg - En narrativ studie baserad på fem förskollärares berättelser om barn i sorg”, skriven av Bridholm och Thalín 2011, tar författarna upp barns sorg ur de professionellas synvinkel. Studien är skriven som ett examensarbete för lärarutbildningen på Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping. I studien utgår alltså Bridholm och Thalín från förskolelärares perspektiv. Syftet med studien är att undersöka hur barn som drabbats av sorg reagerar och uttrycker sig och hur förskolelärares kan bemöta barn i sorg. Författarna har genomfört intervjuer med 5 förskolelärare. Ur intervjuerna fick författarna fram att det är viktigt att låta barnen sörja men att inte pressa dem att prata om sin sorg. Förskolelärares bör även uppmärksamma förändringar i barnets beteende

och vara redo att prata med barnet om barnet tar initiativet till en diskussion. Personalen kan även uppmuntra barnet att prata om sin sorg genom att t.ex. ordna en minnesstund.

”Barns sorg på förskolan” och är skriven som ett examensarbete för lärarutbildningen på Växjö universitet 2007 av Andersson och Johansson. Studiens syfte är att ta reda på hur personal på förskolan bemöter barn som har mist en familjemedlem genom dödsfall. Forskningsfrågorna var följande: Hur bemöter pedagoger i förskolan det berörda barnet, vid dödsfall i barnets familj? Hur hanterar pedagoger i förskolan den situation som uppstår i barngruppen, då ett barn mist en familjemedlem genom dödsfall? Studien genomfördes som en kvalitativ studie och som insamlingsmetod använde sig författarna av intervjuer. Författarna intervjuade fem pedagoger som alla hade erfarenhet av barn i sorg. Av intervjuerna kom författarna fram till att omständigheterna kring dödsfallet har mycket att göra med hur barn reagerar. Pedagogerna var alla överens om att bästa sättet att bemöta ett barn i sorg är att vara redo att via samtal och kroppskontakt stöda barnet genom sorgen. Att våga prata om det skedda på förskolan är viktigt för alla inblandade.

Författarna kom genom analys av intervjuerna fram till att barnets förståelse av döden påverkas av dess kognitiva utveckling samt att deras sorgereaktioner kan variera beroende på ålder, kön och omständigheter i barnets inre och yttre värld. De kom även fram till att vuxna borde tala om döden på ett konkret sätt med barn, så att barnet så långt som möjligt förstår vad döden innebär. Studien kom även fram till att barn måste få sörja på sitt eget vis men att de behöver vuxnas stöd för att ta sig igenom sorgen. I diskussionen tar författarna upp att barn behöver få sörja när sorgen uppstår för att inte skjuta upp sörjandet till vuxenlivet, vilket kan leda till problem.

3 TEORETISK REFERENS RAM

I detta kapitel kommer barn och trauma och barn och sorg att behandlas. Även stödformer för vuxna att använda med barn kommer att tas upp. Jag kommer även presentera de socialpedagogiska handlingskompetenserna samt socionomen i Finland idag.

3.1 Barn och sorg samt barn och trauma

Ett trauma innebär att någonting plötsligt och dramatiskt och psykiskt påfrestande drabbar en person. Förut användes ordet för att beskriva en fysisk händelse medan det i dagens läge även används för att beskriva omfattande psykiska påfrestningar. Alla händelser ger inte livslånga men, men händelser av dramatisk och påfrestande art är så allvarliga att de ändå kan kallas för trauman. Ett sådant trauma kan vara en förälders bortgång. (Dyregrov 2012: 9)

3.1.1 Barns reaktioner på traumatiska händelser

Omedelbara krisreaktioner kan man enligt Dyregrov (2012: 16) dela in i fysiska och mentala reaktioner. Följande modeller får förklara hur en omedelbar krisreaktion kan se ut.

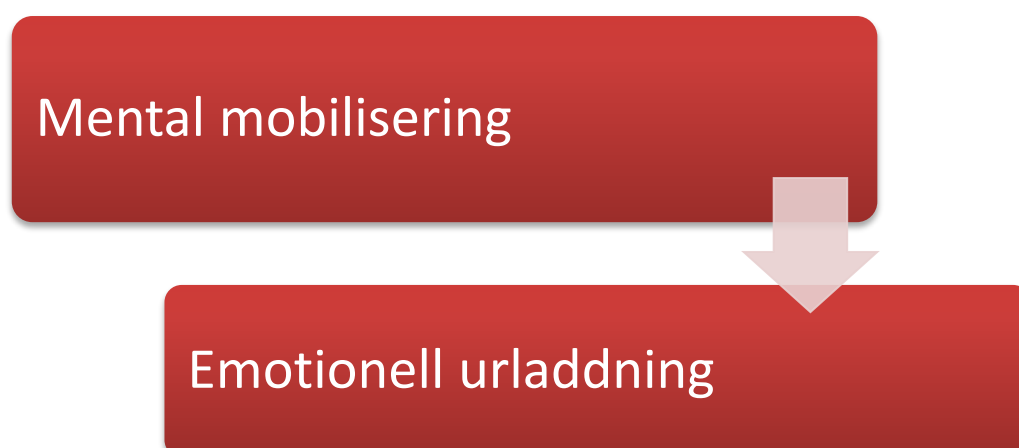
Fysiska omedelbara krisreaktioner:

Figur 1 Fysiska omedelbara krisreaktioner (Dyregrov 2012:16)

I denna figur kan vi se att det första som händer då vi talar om fysiska omedelbara krisreaktioner är att kroppen mobiliserar sig; adrenalinet och noradrenalin bildas. Den fysiska mobiliseringen bidrar till att personen har snabb reaktionsförmåga och är beredd att möta fara. Blockering och smärtlindring är kroppens skyddsmekanism. (Dyregrov 2012:16)

Mentala omedelbara krisreaktioner:

Figur 2 Mentala omedelbara krisreaktioner (Dyregrov 2012:16)

Då den mentala mobiliseringen sker tar personen fram tidigare erfarenheter som kan vara till hjälp i situationen, sinnesförmågan skärps, uppmärksamheten blir mer fokuserat, ett s.k. ”superminne” aktiveras och personen klarar av snabb bearbetning av information. Efter detta kan en emotionell urkoppling ske. (Dyregrov 2012:16)

Efter en traumatisk situation kan barn berätta att de minns vissa delar av det skedda väldigt noggrant medan de inte minns vissa delar alls. När barnet minns en farlig situation kan det i fortsättningen undvika liknande situationer. I vissa situationer, så som upprepat våld i hemmet kan det dock vara till fördel om barnet lyckas tränga bort det skedda. (Dyregrov 2012: 17)

Inbillad skuld är inte ovanligt för barn att känna ifall de varit närvarande då något otäckt har hänt. Barn kan uppleva skuld över att de överlever en olycka medan den ena föräldern dör. Barnet kan förebrå sig själv och i värsta fall kan barnen förvänta sig att bli straffade för något de har tänkt, sagt eller gjort. (Dyregrov 2012: 27)

Enligt Goodman (2014) finns det olika typer av förlust förutom dödsfall. Dessa olika typer är: förlust och förändring av jaget, av säkerhet och av mening. Faktorer som kan påverka barnets sorg kan vara typen av dödsfall, hur de efterlevande vuxna omkring barnet reagerar, demografiska faktorer som t.ex. ålder och socioekonomisk status, barnets personlighet och temperament, redan existerande riskfaktorer så som mental ohälsa, familjestrukturen och hur väl familjen fungerar, hur barnets relation såg ut till den avlidna, stressfaktorer som ekonomiska problem, skilsmässa eller sjukdom och stödfunktioner i barnets nätverk, före och efter dödsfallet. (Goodman 2014)

3.1.2 Effekter av traumatiska händelser

Trauman under barndomen har en hel rad effekter på barnets utveckling. Traumatiska situationer kan bland annat påverka personligheten och karaktärens utveckling, synen på tillvaro, den biologiska utvecklingen, självuppfattningen och tilliten, regleringen av känslor, inlärningskapaciteten, förmågan att hantera saker och ting och framtida föräldraskap. (Dyregrov 2012: 33)

Posttraumatisk stress kommer ofta fram då vi talar om barn och trauman. Uttrycket posttraumatisk stress förkortas PTSD och är ett uttryck inom psykiatrin som man använder för att beskriva syndrom av posttraumatiska problem eller en speciell grupp. Vissa kriterier måste vara uppfyllda för att man skall kunna säga att en person har PTSD. Personen eller barnet skall ha upplevt eller bevittnat en nära anhörigs död eller allvarlig skada. (Dyregrov 2012: 41)

3.1.3 Sorgreaktioner hos barn

Enligt Dyregrov (2007: 10-11) uppfattar inte barn under 5 år döden som något stadigvarande. De förstår innebörden av att någon är "borta för alltid". De tror att döden går att ta tillbaka och kan ställa frågor så som: "Kan vi hjälpa pappa upp ur graven?". Barn under fem år kan inte heller uppfatta att döden är något som drabbar alla.

Barn i denna ålder kan inte heller uppfatta abstrakta förklaringar. Därför är det av högsta vikt att inte använda försköningar av döden så som: "han sover" eller har "rest iväg". Barnet kan då bli rädd när föräldrarna sover middag eller när någon skall åka iväg på en resa. Barn är känsliga för separationer och denna försiktighet förstärks om de vuxna använder omskrivningar av döden. (Dyregrov 2007: 12)

När barnet är i sjuårsåldern börjar det få en bättre förståelse för att döden drabbar alla. Precis som de yngre barnen behöver de konkreta uttryck som stöd i sitt sorgearbete. Dessa saker kan t.ex. vara gravstenar, bilder och ritualer. (Dyregrov 2007: 11-12).

Worden (1996: 10-11) beskriver Nagys studie om barn och sorg som hävdar att barn i åldern 3-5 ser döden som en resa som leder till att den avlidne existerar någon annanstans. I åldrarna 5-9 ser barnen döden som något personifierat som ibland kan undvikas. 9-10 åringar förstår att döden är oåterkallelig och drabbar alla människor, inkluderat barnet själv.

Enligt Goodman (2014) förstår barn under 3 år väldigt lite om döden och om dödens oåterkallelighet. Så små barn uttrycker ofta sin sorg genom att gråta, söka efter den döde och genom förändringar av sov rutiner och förändringar av matvanor. Barn i 3-5 års åldern är mer intresserade av sin omvärld och de är även fulla av frågor. De försöker ta till sig informationen men kan inte ännu förstå döden. De uttrycker ofta sin sorg genom ilska, gråt, genom att vara klängiga, genom att gå tillbaka i utvecklingen och t.ex. suga på tummen samt bete sig som om personen som avlidit fortfarande är vid liv. Barn i lågstadieåldern är fascinerade av konkret information för att kunna sortera det skedda. Barn i denna ålder kan dock inte ännu ta till sig dödsbegreppet helt. De uttrycker ofta sin sorg genom ilska, skuld känslor, genom att dra sig undan, de får ofta problem i skolan och lider av koncentrationssvårigheter. Barn i 9-12 års åldern har en mognare attityd till döden och förstår att döden är permanent. (Goodman 2014)

Reaktioner hos barn kan naturligtvis se olika ut. Vid förväntade dödsfall beror reaktionen på hur väl barnet varit informerad om sjukdomsförloppet och hur väl barnet är mentalt förberedd. Möjlighet att ta farväl leder till att sorgreaktionen är mindre chockartad. De vanligaste sorgreaktionerna är chock och tvivel, fruktan och protest, apati och ett förlamande tillstånd och att barnet fortsätter med det den höll på att göra. Om barnet inte direkt reagerar med starka känslor kan detta förvåna föräldrar och andra vuxna, men detta är en normal sorgreaktion som också vuxna kan få. (Dyregrov 2007: 16-17).

Vanliga sorgreaktioner hos barn är rädsla, ilska, nedstämdhet och skuld. Hur barn reagerar är dock relaterat till barnets: förmåga att förstå situationen, oro över andras välmående, vilja att skydda de efterlevande, reaktioner till förändrade hemförhållanden, förändringar av roller, känslor av att vara annorlunda, ensam, isolerad, känsla av orättvisa och oro för vem som skall ta hand om en och oro för framtiden. Barn uttrycker sin sorg genom deras beteende, känslor, fysiska reaktioner och tankar. (Goodman 2014)

Hur barnet reagerar då de får höra att en av dennes föräldrar dött har också mycket att göra med hur vuxna i omgivningen reagerar. Enligt Child Bereavement Study (CBS), utförd av Worden är det vanligast att barn får reda på den ene förälderns död av den överlevande föräldern. Barnen är inget undantag då det kommer till att reagera olika på nyheten och hur de skall hantera sina känslor. Vissa vände sig till sina familjer för stöd, medan andra vände sig till vänner eller drog sig tillbaka i ensamhet (Worden 1996 : 16).

En vanlig reaktion hos barn efter ett dödsfall är ångest, man förlorar en trygghet i tillvaron och tankar som ”om det hände mamma kan det också hända pappa” är vanliga. Barnet är nu mer rädd för att det skall hända dem själv eller någon annat någonting. Ångesten och rädslan kan ta sig olika uttryck, små barn kan bli mer klängiga och krävande. Större barn kan fråga vem som skall ta hand om dem om något händer och utveckla en fruktan för att de själva skall dö. De kan också vara rädda för att vara ensamma hemma och vara extra vaksamma och lättskrämda. Detta kallas för hypersensitivitet och kan leda till psykosomatiska besvär så som muskelsmärter och huvudvärk. Koncentrationen och förmågan att minnas saker kan också påverkas. (Dyregrov 2007: 18-19)

Barns anknytningshistoria är också en faktor som kan påverka sorgereaktionerna. En otrygg anknytning kan innebära ökad risk för komplicerad sorg. För ett barn som har otrygg anknytning kan även kortare separationer från sina föräldrar upplevas som skrämmande och kan ge starka reaktioner. Barnet kan få en rädsla för en ny förlust. (Dyregrov 2007: 58)

Faktorer som påverkar sorgereaktionerna är följande: sättet föräldern dog på, platsen, begravningsförberedelserna, den avlidna förälderns kön och hur förhållandet barnet och föräldern emellan var innan dödsfallet.

3.1.4 En förälders död och den efterlevande föräldern

En förälders död är det som får de största konsekvenserna för ett barn. Dödsfallet leder till stora omställningar i barnets vardag. Det emotionella försvaret kopplas på kan yttra sig i praktiska och direkta frågor så som: ”kan jag sova i pappas säng nu?”. Barnet har ett behov av att hålla avstånd till det skedda för att stegvis ta in det skedda. (Dyregrov 2007: 35)

Barnets förhållande med den efterlevande föräldern påverkas i hög grad av den ena förälderns död. Den efterlevande förälderns kön och barnets ålder spelar stor roll här. I vissa familjer blir barnet och den efterlevande föräldern närmare varandra och i vissa familjer riktas barnets ilska på den efterlevande föräldern. Enligt Wordens (2007: 40) studie var det främst yngre barn som ett år efter förälderns död tyckte att den efterlevande föräldern och barnet kommit varandra närmre. Trots att efterlevande pappor enligt studien hade svårare att anpassa sig till livet som ensamstående förälder rapporterade fler mammor att det fanns spänning hemma under det första året efter att den ena föräldern avlidit. Efter att det första året hade passerat hade dock känslan av spänning hemma jämnat ut sig mellan grupperna ensamstående mammor och ensamstående pappor. (Worden 1996: 41)

Tre saker som enligt Worden (1996: 53) som är viktiga för barn efter en förälders död är stöd, omsorg och kontinuitet. Det kan vara svårt för den efterlevande föräldern att ta hand om detta. Ifall den efterlevande föräldern drabbas av en depression kan det vara svårt för denna att ta hand om barnets behov. Vissa barn har även svårare att prata om den avlidna föräldern, medan andra tycker att det känns bra att prata. Vissa barn vänder sig hellre till syskon eller kamrater medan andra kan prata med den efterlevande föräldern. En del barn undviker ämnet helt så långt det går. (Worden 1996:46, 53)

Två år efter den ena förälderns död var fortfarande största delen av barnen (59%) oroliga för den efterlevande föräldern och deras överlevande. Dessa barn var också oroliga för hur familjen skulle klara sig och försökte vara ”goda” för att tillfredsställa både den döde och den efterlevande föräldern. (Worden 1996:41)

När man som vuxen berättar om ett dödsfall för ett barn är det viktigt att vara sanningsenlig. Om den efterlevande föräldern ljugar för barnet om hur den andra föräldern dog, och detta i ett senare skede avslöjas, kan förhållandet och tilliten mellan barn och förälder ta allvarlig skada. (Dyregrov 2007:49)

3.1.5 Konsekvenser och riskfaktorer

Långvariga konsekvenser kan vara psykologiska konsekvenser så som depression, självmord, ångestsyndrom, psykos, medicinska konsekvenser och beteendestörningar. (Worden 1996:105-108)

Diverse studier har gjorts men forskarna är inte överens om ifall barn som förlorat en förälder lider större risk för att drabbas av depression som vuxna. En studie har visat att vuxna som har förlorat en förälder som barn begår självmord dubbelt så ofta som vuxna som inte upplevt detta. Andra studier har inte kunnat påpeka någon egentlig bevisgrund för att vuxna som förlorat en förälder som barn skulle löpa högre risk för att begå självmord än vuxna som inte förlorat en förälder som barn. En studie visar att kvinnor separerats från en förälder som barn löper högre risk för att lida av ångestsjukdomar som vuxna. Forskningar har också visat att risken för att drabbas av psykoser så som schizofreni inte mera lika starkt kopplas samman med förlust av en förälder som barn. Medicinska konsekvenser så som sjukdomar och dålig hälsa som vuxen har i vissa forskningar kopplats samman med förlust av en förälder som barn. Beteendestörningar har i studier visat sig ha ett samband med förlust av en förälder som barn. Bland annat en studie visat att det är mer troligt att ungdomar i 20-års åldern som mist en förälder som barn begår brott mot lagen än ungdomar som inte mist en förälder som barn. (Worden 1996: 105-108)

Det finns tre problem som kan uppstå efter ett trauma. Dessa brukar delas in i tre grupper. Först upplever personen påträngande och obehagliga minnen, ångestväckande drömmar om händelsen och ett barn kan upprepa det skedda i sin lek. Personen kan också känna obehag inför situationer som liknar den skedda eller känna kroppslig oro när personen utsätts för situationer som påminner om det skedda. Den andra typen av reaktioner är undvikande och apati. Barnet skall uppvisa minst ett av följande tre symptom: försök att undvika tankar, känslor eller samtal samt undvikande av aktiviteter, platser, personer

som kan påminna om det skedda och svårigheter att minnas viktiga saker av situationen, märkbart minskat intresse för viktiga aktiviteter, en känsla av avstånd eller distans till andra personer, ett begränsat känsleregister och ett förhållandevis kort framtidsperspektiv. I den sista symptomgruppen skall barnet uppvisa minst två av följande problem: svårigheter att somna eller sova igenom hela natten, irritation, ilska, koncentrationssvårigheter, hyperuppmärksamhet och en överreaktion på stimuli som kommer överraskande. (Dyregrov 2012:41-42)

3.1.6 Att stöda ett barn i sorg och att stöda ett barn som varit med om ett trauma

Det finnas vissa riktlinjer att följa för att emotionellt stöda ett barn i sorg. Som vuxen skall man inte undanhålla information från barnet, de både vill och behöver få veta sanningen. Det är viktigt att man förklarar sjukdom och död öppet för barnet, direkt och sanningsenligt för att inte skapa förvirring och ångest för barnet. Om himlen, Gud eller Jesus inte är en naturlig del av barnets vardag från förut skall man inte använda sig av dessa begrepp då man förklarar döden för barnet. Är religiösa begrepp däremot vardag för barnet kan man använda sig av dem. (Dyregrov 2007:79)

Vuxna tror ofta att barn inte klarar av att höra vad som har hänt, men egentligen är det oss själva vi skyddar. Problem uppstår om vuxna underskattar deras förmåga att förstå och tåla sanningen. Genom att direkt och ärligt berätta om vad som har skett så att barnet slipper höra detta från andra människor riskerar man inte att skada relationen mellan den vuxna och barnet. (Dyregrov 2007:80)

Förutom att informationen skall vara öppen och direkt skall den också komma på en gång för att barnet inte skall riskera att höra det från ett annat håll och känna sig sviken. Som vuxen behöver man självklart tänka sig för innan man pratar med barnet, men man skall inte skjuta upp det. Om man ändå tvingas använda sig av en nödlögn skall man re-parera detta så snabbt som möjligt och förklara varför man var tvungen att ljuga. Forskning visar att barn som upplevt öppen kommunikation hemma lider mindre risk att drabbas av depression och ångest efter en förälders död. (Dyregrov 2007:80-81)

Genom att berätta sanningen till barnet, vara simpel och direkt, fortsätta bekräfta att barnet inte bär någon skuld i det skedda, inte gömma undan sina känslor, och hitta sätt för barnet att vara involverad i familjen kan man hjälpa barnet i sorgearbetet. Man kan även som vuxen uppmuntra barnet att prata, inte pressa barnet, uppmuntra barnet att uttrycka sig genom t.ex. konst eller dagböcker, bekräfta barnets sorg, finnas där som stöd för barnet, hjälpa barnet att utforska sina känslor kring situationen eller döden, prata med och finna stöd hos andra vuxna samt hålla koll på barnets mentala hälsa och vid behov involvera professionell hjälp. (Goodman 2014)

Det är viktigt att ge barnen tid när de sörjer. Genom att upprepande fråga olika frågor, t.ex. ”åt vilket håll ligger han i kistan?” visar de att deras begrepp om dödens olika aspekter gradvis utvecklas. De vuxnas tålmod ställs på prov här, men det är viktigt att barnen får lov att ställa dessa frågor för att undvika att deras förståelse baseras på fantasier som kan leda till ångest. (Dyregrov 2007:87)

Genom att ge rådgivning till de vuxna vårdnadshavarna/vårdnadshavaren kan de bli förberedda på barnens reaktioner och då också bli bättre på att ta hand om dem och svara på deras frågor. Barn har en längre toleransnivå för starka känslor och deras sorge-perioder är kortare än vuxnas. Barn släpper bara in vuxna kortare stunder och kan sedan snabbt återgå till att leka. Detta gäller framförallt yngre barn. Barn använder hellre andra uttrycksformer än att prata. De signalerar ofta genom lek och teckningar det de tänker på. Vuxna vill helst inte veta hur mycket barnen tänker på det skedda, eller hurdana följder det kritiska som hänt har haft för barnet. Uttryck så som ”det man inte ser, har man inte ont av” kan användas av vuxna för att beskriva barns upplevelser av vad som gör ont. Vuxna borde reagera snabbare på barns signaler, även detta kräver råd och stöd till vuxna som har barn som sörjer. (Dyregrov 2007:88-89)

Det är viktigt att söka professionell hjälp ifall barnet inte verkar kunna hantera sorgen trots stöd från vuxna. Destruktivt beteende och starka känslor som inte går över i kombination med fysiska symptom så som sömnlöshet, aptitlöshet och depressivt beteende är faktorer som pekar på att barnet behöver professionell hjälp med att hantera och bearbeta sorgen. (Goodman 2014)

Mindre barn kan omskapa händelsen i lek för att hantera den bättre. Som vuxen skall man acceptera att barnet leker sådana lekar och skapa sådana förhållanden att barnet kan bearbeta dödsfallet genom lek. Genom leken kan barnet skapa sammanhang och ordning i det tankemässiga uppror eller kaos som barnet upplever. (Dyregrov 2007:89)

Det finns olika aktiviteter och handlingsmodeller man kan använda sig av för att hjälpa och stöda ett barn i sorg. Dessa aktiviteter kan stöda ett sörjande barn genom att: de hjälper barnet att uppnå de olika uppgifterna i sorgprocessen, de hjälper barnet att på ett acceptabelt sätt få utlopp för sina känslor samt att tala om sina rädslor och sin oro. de kan hjälpa barn att få svar på sina frågor, de kan hjälpa barn att möta felaktiga uppfattningar som barn har om döden och de gör diskussioner om döden till en normal del av barnets erfarenheter, någonting som kanske inte händer hemma eller i andra miljöer. Exempel på dessa aktiviteter konstprojekt, skrivaktiviteter, storytelling, lekar och spel.

(Worden 1996:161-162)

Saknad och längtan kan ibland bli mycket starka hos barnet. De vuxna skall hjälpa barnet att härda ut i sin saknad och till och med uppmuntra saknaden. De vuxna kan också berätta att saknaden kan vara under en lång tid men det kommer att bli lättare efterhand. De vuxna måste också låta barnet få veta att de inte måste reagera på samma sätt som de vuxna. Barnen får visa sin sorg på sitt eget sätt och det krävs inte av dem att de skall gå omkring och vara ledsna hela tiden. Andra uttrycksmetoder man kan använda sig av för att hjälpa barnen är t.e.x. dans, drama, kreativ lek och rollspel. Man har använt sig av dessa metoder i arbetet efter större katastrofer för att ge form och struktur på barnets upplevelser och för att hjälpa barnet att uttrycka känslor som kanske är svåra att återge i muntlig eller skriftlig form. (Dyregrov 2012:94-122)

Det är vanligt att barn vill prata lite eller inte alls om det som inträffat. Detta undvikande mönster fungerar som skydd mot smärtsamma minnen och ångest. Sådana mönster kan visa sig bli negativa med tiden. Om de vuxna alltför tidigt och alltför starkt pressar barnen för att de skall tala om sådant de inte vill tala om kan detta uppfattas som negativt av barnen och det kan leda till att kommunikationen blir låst. Därför är det bra att vara lyhörd, höra efter hur barnen vill ha det, inte säga ”stackars dig” och inte säga ”jag vet hur

du känner det”. De barn som inte vill prata om det som hänt kan man hjälpa genom att de själva får välja sin samtalspartner, man skall ha tålmod och vänta på en anledning att gripa in och se upp så att alla inte frågar samma sak. (Dyregrov 2012:124)

När ett barn inte vill prata om det som hänt visar det på deras behov att ta in det som hänt steg för steg. Det är bra att låta barnen vara med och säga sin mening när man diskuterar hur t.ex. klassen eller fotbollslaget skall informeras om det skedda. Detta visar lyhördhet inför barnets behov och det bidrar till att skapa en viss känsla av kontroll i en situation som av barnet kan upplevas som kaotisk och oförutsägbar. (Dyregrov 2012:125)

Enligt Goodman (2014) finns det vissa ”coping tasks” (uppgifter för att hantera och bearbeta sorgen). Dessa uppgifter är ganska lika för barn och vuxna, men Goodman har anpassat barnens uppgifter på de vuxnas så som nedanstående figur visar.

Figur 3. Goodmans ”coping tasks” för vuxna och barn (Goodman 2014).

Det är främst kognitiv beteendeterapi (KBT) som kan visa en dokumenterad god utveckling på traumaområdet. Andra barnterapeutiska tillvägagångssätt så som lekterapi och olika former av bildterapi eller psykodynamisk terapi kan förstås även fungera. (Dyregrov 2012:149)

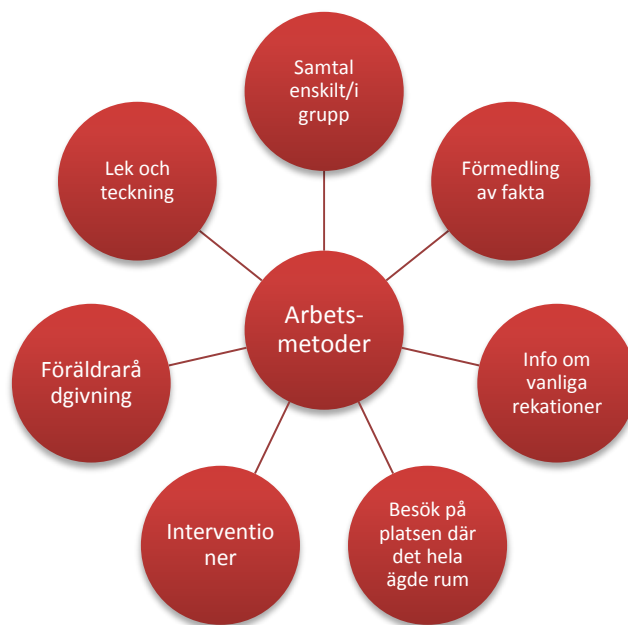
KBT kan fungera som både individuell- och gruppterapi. Även om man betonar vikten av att föräldrarna engageras i behandlingen, framgår det att detta inte är av speciellt stor betydelse för barnens traumatiska symptom. Det finns även grupper för barn med post-traumatiskt stressyndrom (PTSD) som koncentrerar sig på är sorgfokuserad behandling. Denna behandling kan bestå av diskussioner, teckningar, olika slags aktiviteter och träning i avslappning och problemlösning. (Dyregrov 150-151)

Andra arbetsmetoder man kan använda sig av är föreställningsmetoder, motbetingning, distraktionsmetoder, metoder för att styra tankarna; tankestopp, egna instruktioner eller starka tankar, fast ti för ängslan och grubblerier. Det finns även särskild terapi vid undvikande reaktioner, terapi vid förhöjd aktivering samt medicinbehandling. Man kan också använda sig av kognitiv omstrukturering, hjälp med ”existentiella” problem och skuld-känslor. (Dyregrov 2012:159, 167-190)

Terapi för små barn kan se annorlunda ut. För de flesta barn under skolåldern passar det bäst att arbeta med anknytning eller relationen mellan föräldrar och barn. Psykologen Lieberman med kolleger har utarbetat två behandlingsmanualer. Den ena är för små barn som varit vittne till våld och den andra för barn i samma ålder som förlorat en förälder. (Dyregrov 2012:196)

Då man arbetar med små barn är rådgivningen om hur föräldrarna kan hjälpa sina barn av stor betydelse. Det är viktigt att föräldrarna kan förstå hur deras barn skall kunna bära sig åt för att undvika vissa situationer så att de barnen stegvis kan närma sig de traumatiska påminnelserna som kan utlösa rädsloreaktioner och fruktan hos barnen. Före barnen kan få hjälp måste det finnas trygga ramar omkring dem. (Dyregrov 2012:197–198)

Det finns olika åtgärder och insatser som kan göras för barn som upplevt en traumatisk situation. Dyregrov (2012:107) listar en del av dessa:

Figur 4. Arbetsmetoder. (Dyregrov 2012:107)

I figur 4 illustrerar jag vanliga arbetsmetoder man kan använda sig av i arbetet med barn i sorg. Dessa metoder är: info om vanliga reaktioner, besök på platser där det hela ägde rum, interventioner, föräldrarådgivning, lek och teckning, samtal enskilt/i grupp samt förmedling av fakta. (Dyregrov 2012:107)

Figur 5. Uttrycksformer under arbetet. (Dyregrov 2012:107)

Figur 5 illustrerar uttrycksformer man kan använda sig av. Dessa uttrycksformer är: konstnärliga arbetsmetoder, skriftliga uppgifter, olika ritualer, romaner och noveller, andra ”mjuka” metoder, historier och metaforer samt teckning och lek. (Dyregrov 2012:107)

3.2 De socialpedagogiska handlingskompetenserna och socionomen i Finland idag

I detta kapitel kommer socialpedagogens fem handlingskompetenser samt socionomen i Finland idag att behandlas. Madsens bildningsblomma handlar om de fem kompetenserna socialpedagogen skall ha.

Figur 6. Madsens bildningsblomma. (Madsen 2001:226-227)

3.2.1 Den produktiva kompetensen

Den produktiva kompetensen handlar om det som man gör med händerna. Detta handlar om konkret och materiell produktion som pedagogen måste behärska för att kunna hålla sig produktiv i sitt liv. Den produktiva kompetensen är inte enbart manuella färdigheter

utan även kunskapsprocesser. Dessa kunskapsprocesser ses vanligtvis tillhöra det experimentella/vetenskapliga området. Det hör även till den produktiva kompetensen att kunna erkänna att man inte kan någonting men också att som pedagog kunna med hjälp av olika verktyg ändra om omforma saker som inte fungerar bra. Pedagogen skall även ha färdigheter som möjliggör att denna kan lösa praktiska och tekniska uppgifter som kräver hantverksmässig beredskap. Det är inte enbart själva produkten som är viktig utan även processen som leder fram till produkten. Det är genom själva processen som man som professionell utvecklar sig själv. (Madsen 2001:228)

3.2.2 Den expressiva kompetensen

Den expressiva kompetensen handlar om pedagogens estetiska och emotionella dimensioner. Eftersom kroppsspråket spelar en stor roll i denna kompetens är sensitiviteten och mångfalden i uttrycket viktigt. Pedagogens kropp står för både kunskap och handling. Pedagogen måste kunna lita på sitt eget sinnesintryck och ha en sensitiv beredskap. Pedagogen måste också förstå att det finns en stor mängd kunskap i varje människa som inte kommer till uttryck verbalt. Den så kallade ”tysta kunskapen” och erfarenheten kan på detta vis få en form som andra människor kan tolka och diskutera. Exempel på uttrycksformer kan vara musik, drama, och konst. (Madsen 2001:229)

3.2.3 Den kommunikativa kompetensen

Den kommunikativa kompetensen blir synlig i sådana sammanhang där människor kommer i kontakt med varandra genom handlingar som är språkligt betingade. Denna kompetens beskriver pedagogens interaktion med andra människor i pedagogens arbete. I dessa situationer formas ömsesidiga relationer. Vi utgår från att andra människor är som oss; de har känslor och förnuft, en egen identitet och vilja, en språklig förmåga och handlingsförmåga. Dessa uppfattningar är en förutsättning som gäller som gemensam norm för all interaktion. Det här är också utgångspunkten för att människor kan fungera tillsammans. När vi har ett samtal med en annan människa meddelar vi inte bara saker till varandra utan vi delar även saker med varandra. Då vi använder språket är det en handling

som uttrycker social relation, och den är buren av tillit till att den andra personen talar sanning samt även tillit till själva personen. Det räcker då inte med att bara ha en språklig kompetens utan man måste också ha en kommunikativ kompetens och insikt i mänskliga samspelesprocesser och normer som en gemenskap är beroende av. Pedagogerna måste kunna dra fördel av en rad sociala kompetenser för att skapa handlingsrum åt andra. (Madsen 2001:230)

3.2.4 Den analytiska/syntetiska kompetensen

Den analytiska/syntetiska kompetensen handlar om den kunskap som pedagogerna använder i sitt arbete. Vår kunskap om världen kommer aldrig att vara identisk med den världen vi befinner oss i, detta för att våra bilder av världen bara är grova förenklingar av den riktiga världen. Vi kan sträva efter att ligga så nära sanningen som möjligt och hämta klarhet till något fenomen, men komma ihåg att kunskapen inte strävar efter absoluta sanningar. Oklara handlingar kan ha sitt ursprung ur att det finns oklarheter i vår kunskap. Det är viktigt att ha dessa insikter om kunskap då pedagogerna utför socialpedagogiska handlingar eftersom detta sker med kunskapen som bakgrund. Pedagogerna måste kunna producera den kunskap som behövs och förhålla sig utforskande till den socialpedagogiska verksamheten. Pedagogerna måste ha kunskap om deltagarnas förutsättningar, levnadsvillkor och kunskap om sina egna handlingsmöjligheter som pedagog. (Madsen 2001:231-232)

3.2.5 Handlingskompetensen

Den femte kompetensen kallas för socialpedagogens handlingskompetens och är en syntes av de fyra första kompetenserna. Inget socialpedagogiskt arbete kan äga rum om man använder sig av bara de fyra första kompetenserna, den femte kompetensen är den viktigaste eftersom det är först i den gemensamma kompetensen som de fyra andra kompetenserna når sitt fulla bildningsvärde. Kreativitet borde utnyttjas i alla de fyra kompetenserna och kreativitet är även av central betydelse i den femte kompetensen. Den femte kompetensen handlar om att integrera och omforma de andra kompetenserna. Ofta uppfattas

kreativitet som något som hör till det kroppsliga/estetiska fältet, men vi kan betrakta kreativitet som förmågan att kunna tänka och handla på ett skapande sätt i förhållande till sig själv och sin omvärld. Den så kallade ”bildningsblomman” som Madsen använder sig av visar att handlingskompetensen inte bara är en produkt av de fyra andra kompetenserna utan också mer än summan av alla delarna. Bildningsblomman förklarar också att den femte kompetensen integrerar av personlig och facklig handlingskompetens som behöver alla bitarna för att fungera. Handlingskompetensen är ett uttryck för att pedagogen har skapat en helhet av sin kunskap, sina erfarenheter och hållningar. Handlingskompetensen blir ett resultat av en bildningsprocess där pedagogen fyller ut sin yrkesroll med sin egen person. Pedagogen måste också ställa vissa frågor till sig själv och förhålla sig till bildningens vem, vad, var, hur och varför. Madsen ger exempel på dessa frågor: vem är jag som människa och vem vill jag bli? Vad vill jag och varför vill jag det? Jag skall kunna det vad jag vill. Dilemman mellan vad pedagogen kan och vad pedagogen vill kommer antagligen att dyka upp. Pedagogens kunnande är alltså inte exakt samma som pedagogens vilja. Pedagogen måste således kritiskt reflektera kring den etiska dimensionen som avspeglar sig i de socialpedagogiska handlingarna. Handlingskompetensen kan alltså mer beskrivas som en livsduglighet än en yrkeskompetens. Bildningsblomman beskriver alltså också att handlingskompetensen skall integreras i de fyra andra kompetenserna genom pedagogens fackliga och personliga kompetens. (Madsen 2001:234-235)

3.2.6 Socionomens kompetenser i Finland idag

Som socionom i Finland idag finns det vissa kompetenser man skall inneha enligt Sosiaalialan AMK-verkosto. Dessa kompetenser kan delas in i tre områden innehållande sex grupper. De sex kompetenserna har tre nivåer: Grundläggande kunnande inom det sociala området, erfarenhetsbaserat kunnande inom det sociala området, tillämpat och utvecklingsinriktat kunnande inom det sociala området. Totalt sett skall socionomen inneha följande sex kompetenser: etisk kompetens i det sociala området, kompetens i klientarbete, kompetens i det sociala områdets servicesystem, kritisk och delaktighetsfrämjande samhällsinriktad kompetens, forsknings- och utvecklingsinriktad kompetens samt ledarskapskompetens. (Sosiaaliporssi 2010)

De två kompetenserna som är mest framträdande i arbetet med barn i sorg är den etiska kompetensen i socialt arbete och kompetensen i klientbaserat arbete. Den etiska kompetensen som en socionom skall inneha innehåller följande delpunkter: Socionomen har inlärt det sociala områdets värderingar och yrkesetiska principer och förbundit sig att följa dem, kan reflektera över de yrkesetiska frågor som förutsätts inom det sociala området, kan beakta det unika hos varje enskild individ och fungera i situationer där det råder värderingskonflikter, främjar jämlikhet och tolerans samt strävar till att förebygga utslagning ur ett samhälls-, samfunds- och individperspektiv. I kompetensen i klientarbetet skall socionomen: identifierar den egna människosynens och värdegrundens betydelse i arbetet med olika klienter och klientgrupper, kan stöda klientens delaktighet genom att skapa en professionell interaktions- och samarbetsrelation, förstår klientens behov och stöder klienten i att använda och stärka sina resurser i hans/hennes olika livssituationer och livsskeden, kan tillämpa och utvärdera olika teoretiska orienteringsgrunder och metoder i klientarbetet, kan målinriktat stöda och handleda olika klienter och klientgrupper i deras vardag, kan beskriva och utvärdera klientprocessens olika skeden och på basen av detta utveckla sitt arbete. (Sosiaaliportti 2010)

4 LITTERATURSTUDIE SOM METOD

Metoden som används i detta arbete är kvalitativ och jag gör en allmän litteraturstudie. Eftersom mitt examensarbete handlar om barn och ett så känsligt ämne som döden så valde jag redan i ett tidigt skede att göra en litteraturstudie. Jag tror att det kunde ha blivit svårt att få fram ett resultat om jag gjort en empirisk studie, just på grund av det känsliga ämnet och målgruppen, som ju är barn. Jag har också valt att specifikt göra en allmän litteraturstudie. Min studie är en kvalitativ studie, vilket betyder att jag strävar efter att få en större förståelse för ett fenomen och för människors subjektiva uppfattning (Forsberg & Wengström 2013:54). Syftet med en allmän litteraturstudie kan vara att sammanställa beskrivande bakgrund som motiverar en empirisk studie görs eller sedan kan en allmän litteraturstudie också göras i syfte att beskriva kunskapsläget inom ett visst område. Jag

valde att göra en allmän litteraturstudie i syfte att beskriva kunskapsläget. I en allmän litteraturstudie beskrivs och analyseras valda artiklar, men oftast inte på ett systematiskt sätt. (Forsberg & Wengström 2013:25)

Böcker och allmänna översiktsartiklar kan dock ha följande svagheter: författaren har bara haft tillgång till en begränsad mängd relevant forskning, urvalet blir selektivt ifall experten endast väljer artiklar som stöder dennes subjektiva ståndpunkt. Olika experter kan även komma fram till olika slutsatser. Om kvalitetsgranskningar av artiklarna saknas är risken stor att felaktiga slutsatser dras.(Forsberg & Wengström 2013:26)

4.1 Urvalskriterier och datainsamling

En litteraturstudie innebär att man systematiskt granska söka, kritiskt granska och därefter sammanställa litteraturen inom det valda ämnet. Det finns det inga regler för hur många artiklar det skall ingå i en litteraturstudie. Då man genomför en systematisk litteraturstudie skall man motivera varför studien görs (problemformulering), formulera frågor som går att besvara, formulera en plan för litteraturstudien, bestämma sökord och sökstrategi, identifiera och välja litteratur i form av vetenskapliga artiklar eller vetenskapliga rapporter och kritiskt värdera, kvalitetsbedöma och välja den litteratur som skall ingå i studien. Man skall även analysera och diskutera resultatet samt sammanställa och dra slutsatser. (Forsberg & Wengström 2013:31-32)

Jag gjorde en sökmatrix och en tabell där jag presenterar de inkluderade forskningarna (se bilaga 1) Jag läste först artiklarnas abstrakt och sedan läste jag igenom artiklarna i sin helhet för att se om de tog upp de ämnen jag var ute efter. Vissa artiklar föll bort i det här skedet. Sedan läste jag igenom artiklarna igen för att urskilja teman och upprepade mönster.

Databas	Datum för sökning	Sökord	Antal träffar	Antal inkluderade artiklar
Academic Search Elite (EBSCO)	26.3.2014	Child* AND grief AND counseling	76	2

Academic Search Elite (EBSCO)	26.3.2014	Child* AND loss AND counseling	150	0
Google Scholar	26.3.2014	Barn AND sorg terapi	5740	0
Google Scholar	26.32.014	Barn AND sorg AND terapi	15,500	2
Sage Journals	8.4.2014	Child* AND grief AND therapy	3400	1
Sage Journals	8.4.2014	Child* AND grief	4006	1
ERIC	8.4.2014	Child* AND grief AND therapy	12	1

Tabell 1. Sökmatris.

Enligt Aveyard (2010:43) kommer typen av forskningsfrågor att bestämma hurdana artiklar man söker efter. Artiklarna måste även kunna besvara forskningsfrågorna.

4.2 Urvalskriterier

Vanligen gör man ett första urval av funna artiklar och sedan beskriver man och motiverar valet av artiklar. Det bästa är om man kan inkludera alla relevanta studier, men av praktiska och ekonomiska skäl är detta inte alltid möjligt.

Enligt Aveyard (2010:43) kommer typen av forskningsfrågor att bestämma hurdana artiklar man söker efter. Artiklarna måste även kunna besvara forskningsfrågorna.

Enligt Friberg (2006:119) är det viktigt att ett urval görs. Detta innebär alltså att vissa artiklar kommer att inkluderas och andra artiklar kommer att exkluderas. Avgränsningen skall göras noggrant för att valet av artiklarna skall kunna motiveras. Jag har använt mig av vissa inklusions- och exklusionskriterier.

Inklusionskriterier:

- Artikeln skall vara vetenskapligt uppbyggd
- Artikeln skall vara publicerad mellan åren 2000-2014
- Artiklarna skall vara tillgängliga i fulltext

Exkluderingskriterier:

- Artikeln svarar inte på forskningsfrågan
- Artikeln är inte vetenskapligt uppbyggd

Min sökning av artiklar gav 7 artiklar som jag valde att inkludera i min studie.

4.4 Reliabilitet

Man kan definiera reliabilitet så att det handlar om mätmetodens förmåga att vid upprepad mätning av ett konstant fenomen ge samma mätvärde då man gör upprepade mätningar. Med studiens reproducerbarhet menas att man får samma resultat vid två olika mätfällan, tillförlitlighet betyder att studien är fri från slumpmässiga fel, med studiens precision menas förmågan att mäta gradskillnader i en variabel. Då en studie har låg reliabilitet betyder det att den lätt kan påverkas av slumpmässiga fel som t.ex. oklarheter i frågeställningen eller bristande instruktioner om hur formuläret skall besvaras av respondenten. (Forsberg & Wengström 2013:104)

4.5 Innehållsanalys

Arbetsprocessen då man gör en innehållsanalys kännetecknas av att forskaren på ett systematiskt och stegvist sätt klassificerar data för att denne enklare skall kunna se mönster och teman. Målet med detta är att beskriva och kvantifiera specifika fenomen. Då man

genomför en innehållsanalys på ett systematiskt sätt blir resultatet en beskrivning och kvantifiering av ett specifikt fenomen. (Forsberg & Wengström 2013:151)

Då man gör en innehållsanalys tolkas texten som upplysningar om faktiska förhållanden. Vissa bestämda faser ingår oftast i en sådan analys:

- a) Kategorisering
- b) Fylla kategorierna med innehåll
- c) räkna hur ofta ett tema eller en problemställning nämns
- d) jämföra intervjuer/observationer och söka efter skillnader och likheter
- e) söka förklaringar till skillnader

(Jacobsen 2007:139)

Då man kategoriserar data gör man en abstraktion av data, detta belyser olika fenomen och teman. Man utför en kategorisering för att förenkla komplicerade, detaljerade och omfattande data. I och med detta kan man i den senare i analysen förhålla sig till de olika kategorierna istället för en stor massa av data. Kategoriseringen är också nödvändig för att man skall kunna jämföra texter. (Jacobsen 2007:140)

Den kvalitativa metodens datainsamling skall kännetecknas av öppenhet. Då man fyller i kategorierna gör man ett urval av citat och låter dem belysa vad en person säger om den definierade kategorin. Därefter är det vanligt att man gör en enkel kvantitativ analys för att räkna ut hur många uttalanden som hör till de olika kategorierna. Man räknar alltså hur många gånger ett tema eller en kategori nämns. När man har hittat skillnader och likheter mellan kategorierna och teman skall man förklara dessa skillnader. För att förklara de olika uppfattningarna skall man söka efter skillnader som kan förklara variationen. (Jacobsen 2007:140-144)

Det finns olika sätt att göra en kvalitativ innehållsanalys på, tre olika är: konventionell, riktad eller summerande innehållsanalys (Hsieh & Shannon 2005). Den formen jag valt för min studie är en riktad kvalitativ innehållsanalys. Det här betyder att jag låter den teoretiska referensramen utgöra en grund för den kategoriseringen jag av de analyserade artiklarnas resultat. Med andra ord kunde man säga att i artiklarna söker jag speciellt svar

på en viss typ av frågor. Vilket innebär att kodningen är mer strukturerad och görs utifrån den teoretiska referensramen och tidigare forskning. Orsaken till att jag valt att göra den här typen av analys är att riktad läsning av resultatet möjliggör jämförelse mellan resultaten och mellan den teoretiska referensramen.

Här nedan illustrerar jag på vilket sätt jag arbetat genom att i figur 7 visa på processen för mitt första resultat.

Figur 7. Redogörelse för innehållsanalysens process.

4.6 Etiska överväganden

Det är viktigt att man då man genomför en litteraturstudie gör vissa etiska överväganden. Man skall välja studier som fått tillstånd från en etisk kommitté eller studier där noggranna etiska överväganden har ägt rum. Man skall även redovisa alla artiklar man använt sig av i sin studie och arkivera dessa i 10 år framåt, samt presentera både resultat som stöder och inte stöder hypotesen. Att inte presentera de fakta som inte stöder forskarens egen åsikt är oetiskt. (Forsberg & Wengström 2013:70)

Jag har redovisat noga för alla studier jag har använt i min studie och kommer att arkivera dessa, jag har presenterat resultat som både stöder och inte stöder hypotesen och jag har presenterat fakta som inte stöder min egen åsikt. Jag har också hänvisat till alla källor jag använt.

5 RESULTAT

5.1 Sorgen

I detta kapitel presenterar jag mina resultat.

5.1.1 Hur sorgen tar sig uttryck

Enligt forskare tar sig sorgen hos barn uttryck genom att de är ledsna (1, 2, 5) och upplever smärta (5, 6), ilska (1, 4, 5, 6), rädsla (1, 2, 4, 5, 6), saknad (4, 5), koncentrationssvårigheter (1, 7), hyperaktivitet (4), separationsångest (4), irritation (1) och ångest (5). Fysiska reaktioner kan vara till exempel trötthet (4), tomhet (4, 5, 7), spändhet (4), sömnlöshet (1, 4) eller aptitlöshet (4).

Barn sörjer på samma vis som vuxna. (4, 5). Barn kan ändå ha svårigheter med att uttrycka sina känslor verbalt. Tillbakahållna känslor kan senare resultera i depressioner eller ångest. (2, 3, 4, 5, 6, 7) Vuxna kan också försöka skydda barnen från sorgen och barnen kan känna av detta och försöker gömma undan sin sorg för de vuxnas skull. (4, 5, 6) Barnen har ett behov av att en vuxen ser och bekräftar deras sorg. (4, 5, 7)

Forskarna håller med om att en död av en nära släkting, i synnerhet en förälder, är det mest traumatiska händelsen ett barn kan vara med om (3, 6). Sorg är en reaktion på en

förlust (4). Det händer också att barn får problem i skolan på grund av detta. (4) Barn kan också få skuld-känslor och känna att det är deras fel att någon har dött. (3)

Barn har enklare att uttrycka sig genom kreativa metoder än verbalt, genom handling istället för ord. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Då ett barn är med om ett dödsfall för första gången är också även detta vanligtvis barnets första möte med förlust och sorg. (2)

5.1.2 Faktorer som påverkar hur sorgprocessen och hur sorgen tar sig uttryck

Hur barnen uttrycker sorg har med att göra i vilken ålder de är och på vilken kognitiv nivå de är. (2, 3, 4, 5, 6, 7) Barnets förståelse för döden utvecklas i takt med att barnets känslomässiga mognad går framåt (5) och vid olika åldrar kan barnet ta till sig olika sorters information (3, 5). Barn kan ta till sig grundläggande fakta om döden först som 8-9 åringar (3). I många familjer pratar man inte om starka och stora känslor (5). Barn behöver dock mycket stöd av vuxna för att bearbeta sorgen (2, 3, 4, 5). Om vuxna använder omskrivningar av döden så som att man har ”mist” någon kan barnet tro att denna person kommer att komma hem igen. (3) Därför är det viktigt att inte använda omskrivningar av döden. (3) Ett barn kan också tro att när någon sover är den död, eftersom de inte alltid förstår begreppet döden. (1).

Exempel på sätt barnet kan uttrycka sin sorg på är genom lek (1, 3, 5, 7), teckningar (1, 4, 5, 6), eller liknande. Det är viktigt att personalen på daghemmet och vuxna i allmänhet finns där för barnet som är i sorg och visa att de lyssnar om det behövs (4). Barn som varit med om trauma bearbetar ofta detta genom att leka (7). Barn som upplever en stark ångest kan dock ha svårt att leka, och då måste den vuxna gå in och hjälpa till. (7)

Forskningen ser också positivt på att ge professionell hjälp till barn i sorg (1, 4, 6, 7). Föräldrarnas reaktioner och beteende spelar också en roll i hur barnen reagerar och betar sig. Om föräldrarna är lugna och trygga inför barnet kommer även barnet att bete sig likadant. (3) Vuxna bör också se till att de har kunskap om sorg. (3, 4)

5.2 Praktiska metoder och dess effekter

I detta kapitel redogör jag för resultat som jag funnit i artiklarna. De praktiska metoderna mina forskningsartiklar behandlar är följande: storytelling (2), lekterapi (1, 3), konstterapi, bildterapi och musikterapi (7). Två artiklar (4, 6) behandlar konstterapi och en artikel behandlar bildterapi (5). Jag har valt att slå ihop dessa tre artiklar under en rubrik eftersom de är så lika.

5.2.1 Storytelling

Storytelling uppmuntrar till reaktion och bearbetning om den vuxna och barnet arbetar med berättelsen (storyn) så att det är meningsfullt för barnet. Det är terapeutiskt att berätta sin egen historia, att kunna verbalisera händelser och känslor. Kreativa uttrycksmetoder i sig som en del av den terapeutiska processen kan hjälpa barn att uttrycka känslor och bearbeta sorg. (2)

Då barnet hör andras historier kan det förstå att också andra känner liknande känslor och upplevelser kring sorg. Målet med denna metod är att barnet skall få utvecklas emotionellt, få klarhet angående ångest och rädsla samt utveckla sin förmåga att lösa problem, så kallad problemlösning. Genom att läsa historier lär sig barnet om världen omkring sig och historier kan även ha en läkande effekt. Barn lär sig att dela med sig av sina upplevelser, både riktiga och de tagna ur fantasin, genom att berätta. (2)

Metaforer kan användas i historieberättandet för att uppnå en läkande effekt. Metaforer används för att uppmuntra barnet till självreflektion. Artikeln tar även upp konst som ett sätt för barnet att bearbeta händelser och känslor. Barnet kan genom konst översätta det som annars är svårt att uttrycka verbalt till figurer på papperet. (2)

Storytelling är också ett sätt att underlätta processen för ett barn att komma in i en ny grupp, eftersom fokus ligger på mer på den som berättar en historia än på barnet självt. Genom historier och berättande kan barn uttrycka sig själva och även börja uttrycka sin sorg. En teckning av berättelsen kan tillföra ännu ett skikt, teckningen kan uttrycka ännu mer av vad som rör sig i barnets huvud. I studien som författarna till denna artikel gjorde kom de fram till att barnen som deltog i studien verbalt kunde uttrycka sin sorg, och konst hjälpte till i denna process. Storytelling hjälpte barnen både genom att de fick uttrycka sig själva och att de fick uttrycka sig till terapeuten. (2)

5.2.2 Lekterapi

Barn använder sig av leken för att uttrycka känslor och tankar (1). De använder också leken för att kommunicera (1, 3). Leken kommer från barnets inre liv och reflekterar barnets inre värld (1). Barnen använder alltså lek som ett sätt att uttrycka fantasier och i terapi för att uttrycka svåra och konfliktfyllda känslor (1). Lekterapi är en högt uppskattad metod i arbetet med barn i sorg (1, 3). Barn kan vara reserverade i början av terapin för att sedan slappna av och bli mer bekväma. (1)

För att en lyckad terapi skall kunna ta plats bör barnet känna sig trygg och lita på terapeuten (1, 3). Barnet kan använda sig av leken för att uttrycka ångests och rädslor (3) och även ilska (1, 3). Lekterapi kan utövas både med endast barnet och terapeuten närvarande eller med barnet och t.ex. en förälder (1, 3) och även i grupp (3). Skolor, samhällsinstanser och hem kan ta till sig av lekterapiens principer (3).

5.2.3 Konstterapi/bildterapi

Konst använts som en visuell kanal för att uttrycka känslor (5, 6). Känslor kan annars vara svåra att uttrycka verbalt (4, 5, 6). Bilder och lek kan också erbjuda ett sätt att uttrycka sorg och förlust för barn (4). Barn reagerar olika och har olika strategier för att hantera sorg och traumatiska händelser, och då är ett flexibelt användande av konst ett bra terapeutiskt verktyg för barn som upplever sorg (4, 6). Att skapa konst stimulerar både den sensoriska och den emotionella sidan av oss, vilket gör denna metod till ett bra verktyg att ta sig an traumatiska minnen. Klienten kan skifta från att vara hjälplös till att känna

sig empowered eller få större självkänsla (5, 6), att den har kontroll över situationen (6). Bildterapi kan också ge upphov till större ärlighet från klientens sida, än om klienten bara skulle uttrycka sig verbalt. Terapeuten skall låta barnet fritt leka och experimentera, och ge barnet erkännande och bekräfta barnets ord och känslor. (5)

Eftersom sårade känslor kan vara begravda under ett lager av ilska hos barnet (4, 6) kan konstterapi och teckning erbjuda ett sätt för barnet att få utlopp för ilskan och verbalisera händelser. Om man sedan genom terapin lyckas nå in till smärtan kan barnet förstå att det är värt att lyssna på, och detta kan ha en läkande effekt. Konstterapi kan hjälpa barnet att gå framåt i sorgprocessen eller utvecklingen (4, 5). Barn som har svårt med kontakten med andra barn kan ha hjälp av att använda bilder för att öva kontakt med andra, på detta sätt blir det lekfullt och roligt (5). Terapin skall ske på barnets villkor och inget skall skyndas fram. (5)

Konstterapi kan också vara ett mer mildt sätt att be barnet ge uttryck för känslor och minnen, ibland kan det vara för mycket för barnet att verbalt ge uttryck för svåra känslor. Genom att lära barnet att uttrycka sina känslor genom konst kan man också hjälpa barnet att lättare uttrycka sina känslor verbalt då barnet är redo för det (5, 6) Konstterapeuten kan hjälpa barnet att utforska sina idéer (5, 6) Många gånger väcker konstverk diskussioner och hjälper till att ta upp svåra känslor. Det är också lättare för barnet att hänge sig åt terapin i en trygg miljö. Interaktionen mellan klienten och terapeuten är också viktig (6). Terapeuten måste vara lyhörd för barnets tempo då det arbetar. Terapeuten tolkar inte heller bilden åt barnet, utan terapeuten väntar på att barnet själv kommer till insikt. (5)

5.2.4 Musikterapi

Musikterapi är en internationellt etablerad behandlingsform som innebär att man professionellt använder musik och dess element i medicinska, utbildningsmässiga och vardagliga miljöer. Denna terapi är riktad till individer, grupper, familjer eller andra grupper i samhället. Musikterapiens syfte är att optimera livskvalitet och förbättra fysisk, social, kommunikativ, emotionell, intellektuell och andlig hälsa och välbefinnande. (7)

Inom musikterapin både aktivt musicerar man och receptivt lyssnar på musik. Att verbalt reflektera är också en del av terapin. Man kan då diskutera klientens inre upplevelse som har skapats under tiden man musicerat eller lyssnat på musik. Musikterapi används inte

alltid med syftet att nå traumatiska minnen, utan man strävar efter att stödja och stärka. Interaktionen mellan människan, musiken och situationen är viktig. Man kan få ett nytt perspektiv och förstå att en viss sorts musik inte alltid skapar samma sorts effekt eller reaktion. Musikterapi kan ge klienten tillgång till känslornas värld, där också negativa minnen kan finnas. Musikterapeuten spelar också ofta tillsammans med klienten och kan använda sig av metaforiska samtal för att prata om känslor och händelser. Terapeuten kan hjälpa klienten att verbalt utforska de symboler klienten har använt sig av. På detta vis kan man utforska känslor och tankar som den inre bilden väcker. Terapeuten gör inte en tolkning av klientens musicerande. Platsen där musikterapi hålls skall vara en trygg plats så att klienten kan känna ro och få uttrycka sig. Inom musikterapi används också tystnaden och pauser mellan toner som leder till olika känslor hos den som lyssnar. Musikterapi är ett särskilt passande sätt för barn och ungdomar att kommunicera, eftersom tillvägagångssättet då man leker med toner och improviserar påminner mycket om barnets lek. Ifall barnet inte leker på grund av trauma kan man få igång leken igen. Klienten kan också få uttryck för känslor och minnen som denne inte kan uttrycka verbalt. (7)

6 ANALYS

I detta kapitel kopplar jag ihop min teoretiska referensram med resultatet genom att tillämpa de fem socialpedagogiska kompetenserna på mitt material. Efter att jag bearbetat mina artiklar kom jag fram till två huvudteman: 1. Sorgen och 2. Praktiska metoder och effekter av dessa. Dessa två huvudteman har sedan underteman som jag kommer att presentera i en figur.

Figur 8. Kategorisering av resultat.

6.1 Uttryck för sorg och faktorer som påverkar uttryck för sorg

Jag började med att analysera tema 1. Sorgen, och sammanställde resultatanalysen i två figurer:

Figur 9. Sammanfattning av resultatanalysen.

Mitt resultat av artikelanalysen visade att barn visar uttryck för sorg på olika vis. De visar både fysiska symptom som kan vara trötthet, tomhet, spändhet, sömnlöshet eller aptitlöshet. Psykiska symptom kan vara ledsna och uppleva smärta, ilska, rädsla, saknad, koncentrationssvårigheter, hyperaktivitet, separationsångest, irritation och ångest. Gemensamt för flera av artiklarna att stöd från vuxna är mycket viktigt, och det är även viktigt att vuxna får information om sorg. Ett par artiklar var överens om att döden av en förälder är den största sorgen för ett barn. Flera artiklar underströk också vikten av professionell hjälp. Det är också vanligt att barn har svårt att uttrycka sig verbalt, och då speciellt sin sorg och sina känslor, och då kan praktiska arbetsmetoder med barn vara till nytta. På samma sätt uttrycktes detta i den teoretiska referensramen.

Figur 10. Sammanfattning av resultatanalysen 2.

Figur 10 visar att det finns olika faktorer som påverkar hur barn uttrycker sin sorg är barnets ålder, kognitiva och känslomässiga nivå. Vuxna skall inte använda omskrivningar av döden så som att någon har "gått bort", för detta kan barnet missförstå. Det är viktigt att vuxna bekräftar barnets sorg och stöder barnet i sorgen. Barn kan uttrycka sin sorg genom lek och teckningar, och lek är ett vanligt sätt för barn att bearbeta ett trauma. Barn som lider av ångest kan dock ha svårt att leka Att de vuxna finns där för barnet och lyssnar

är viktigt. Föräldrarnas reaktioner och beteende spelar också en roll i hur barnen reagerar och beter sig. Om föräldrarna är lugna och trygga inför barnet kommer även barnet att bete sig likadant. Vuxna bör också se till att de har kunskap om sorg.

6.2 Socialpedagogik i arbete med barn i sorg och barn som genomgått trauma

Socialpedagogiken inriktar sig på sociala och pedagogiska nödsituationer, alltså livshjälp till individer och grupper som av egen kraft eller av egna resurser inte klarar av sin tillvaro. Socialpedagogiken har ett specifikt pedagogiskt perspektiv, alltså är socialpedagogiken är alltså en pedagogisk bestämd verksamhet där socialpedagogen vill något bestämt i en situation med andra. (Madsen 2001:19) Eftersom socionomer har möjlighet till att läsa sig till barnträdgårdslärarkompetens finns det nu ett mer utbrett socialpedagogiskt kunnande inom daghemsvärlden och naturligtvis även inom andra instanser där socionomer är på arbete. Det är således viktigt att socionomer har kunskap om barn och sorg och barn som genomgått trauma för att kunna bemöta barnen och ha färdigheter i hur man kan hjälpa och stöda dem att bearbeta sin sorg.

Jag har i följande kapitel kopplat min teoretiska referensram med de fem socialpedagogiska kompetenserna ihop med de olika praktiska arbetsmetoderna jag presenterat i resultatet. Jag har gjort en figur för att illustrera hur jag har sammankopplat dessa två element:

Figur 11. Sammanfattning av resultatanalys 3.

Figur 11 kombinerar tidigare forskning och den teoretiska referensramen bestående av Madsens (2001) fem kompetenser och resultatet från artiklarna. (Rakesh et. al. 2010, Glazer & Marcum 2003, Webb 2011, Le Count 2000, Mikko 2009, DiSunno et. al. 2011, & Torell 2013)

6.2.1 Produktiv kompetens i arbete med barn i sorg

Den produktiva kompetensen representerar det socialpedagogen kan göra med sina händer; skapande, ingripande och omformande till sin omvärld. Detta fält innehar den konkreta och materiella produktionens dimension. Socialpedagogen tar hjälp av redskap och verktyg för att klara att förhålla sig produktiv till sitt liv. (Madsen 2001:228)

Eftersom denna kompetens står för det socialpedagogen skapar med händerna kan den sammankopplas med konst- och bildterapi. Konst- och bildterapi erbjuder barnet en kanal för att uttrycka känslor. Barn kan annars ha svårt att uttrycka känslor verbalt. Pedagogen får här möjlighet att använda sig av sin produktiva kompetens för att uppmuntra barnet att uttrycka sina känslor och tankar. Barnet kan också på detta vis gå från att känna sig

hjälplos till att känna sig empowered. Här sätts också pedagogens uppfinningsrikedom på prov, de gäller att låta barnet genom fri lek och experiment uttrycka sig samtidigt som pedagogen uppmuntrar och bekräftar barnet. I en trygg miljö sker detta bäst. Pedagogen utgår från barnet och erbjuder olika sorters konstnärliga metoder som skall hjälpa barnet att uttrycka sig och bearbeta sin sorg.

6.2.2 Expressiv kompetens i arbete med barn i sorg

Den expressiva kompetensen talar kroppens språk, detta är den emotionella och estetiska dimensionens kompetens. Exempel på aktiviteter som kan räknas till denna kompetens är sång, musik, dans och teater. Dessa estetiska handlingar kan frigöra kunskap som finns inlagrad i kroppen, så kallad tyst kunskap. Pedagogen måste kunna sätta igång estetiska aktiviteter och sätta sig in i andras världar på andra vägar än genom det talade språket. (Madsen 2001:229)

Denna kompetens har jag kopplat samman med musikterapi. Genom att låta barnet uttrycka sig genom musik kan pedagogen låta barnet få tillgång till känslornas värld. Musikterapiens mål är att optimera livskvaliteten och förbättra fysisk, social, kommunikativ, emotionell, intellektuell, andlig hälsa och välbefinnande. Att genom musiken väcka upp de känslor barnet kanske har stängt in öppnar man upp porten för ett verbalt reflekterande. Pedagogen kan här använda sig av olika sorters musicerande övningar för att på andra sätt än med hjälp av endast språket låta barnet uttrycka känslor och tankar. Det är viktigt att musikterapi sker på en för barnet trygg plats. Pedagogen låter barnet musicera fritt och leka, och kan även spela tillsammans med barnet. Musiken passar bra för barn som kommunikationsmetod eftersom de kan ha svårt att uttrycka jobbiga känslor verbalt, då erbjuder musicerandet dem en alternativ kanal för att uttrycka sig. Pedagogen använder sig här av den expressiva kompetensen för att låta barnet ta fram och bearbeta sina känslor genom expressiv konst.

6.2.3 Kommunikativ kompetens i arbete med barn i sorg

Den kommunikativa kompetensen använder socialpedagogen för att förhålla sig till andra människor genom handlingar som är språkligt betingade. Språket har en särskilt betydelse eftersom man använder språket som en talhandling som uttrycker social relation. (Madsen 2001:230)

Denna kompetens har jag kopplat ihop med storytelling eftersom det är den mest öppnbara språkliga metoden som jag har kommit i kontakt med genom mina artiklar. Naturligtvis har alla artiklar innehållit ett språkligt drag eftersom man genom dessa praktiska metoder ofta kan locka barnet att prata om sina känslor. Genom att använda sig av storytelling som metod kan pedagogen uppmuntra till reaktion och bearbetning av sorgen. Det är terapeutiskt att berätta sin egen historia, och barnet kan verbalisera händelser och känslor genom denna kreativa uttrycksmetod. Pedagogen använder sig här av den kommunikativa kompetensen efter som den vet vikten av språket och hur viktigt det är för att vi inte bara pratar utan också delar med oss av oss själva till andra. Pedagogen sätter upp passliga ramar för att ett givande samtal kan ske. Barnet får använda sig av metaforer för att beskriva sin situation, vilket gör att barnet uppmuntras till självreflektion. Barnet uppmuntras också till att uttrycka sina känslor och bearbeta sin sorg genom storytelling.

Genom denna metod kan barnet genom att berätta en historia och möjligtvis sedan rita sin historia på ett papper tillföra ännu ett skikt till historien. Barnet kan alltså översätta texten till figurer på papperet. Pedagogens roll är här att handleda barnet i processen och finnas där och bekräfta barnet.

6.2.4 Den analytiska/syntetiska kompetensen i arbete med barn i sorg

Den analytiska/syntetiska kompetensen kan betraktas ur två perspektiv: arbetsperspektivet och utvecklingsperspektivet. Denna kompetens speglar all den kunskap socialpedagogen har om sin omvärld. Pedagogen måste ha kunskap om klientens förutsättningar, levnadsvillkor samt kunskap om sina egna handlingsmöjligheter som pedagog. (Madsen 2011:231-232)

Denna kompetens kan kopplas samman med samtliga praktiska arbetsmetoder jag presenterat i mitt resultat; storytelling, konst- och bildterapi, lekterapi och musikterapi. Socialpedagogen använder sig av sin kunskap då den utövar sin analytiska/syntetiska kompetens. Pedagogerna måste skaffa sig kunskap om barnets förutsättningar och levnadsvillkor för att kunna möta och stöda barnet. Pedagogerna skall ha kunskap om barnet och om barnets sorg och barnets familjesituation för att kunna ge barnet den hjälp som det behöver. Pedagogerna behöver mer specifikt ta reda på och inneha kunskap om situationen som försatt barnet i sorg, hur länge detta har pågått, vilka andra stöd metoder som barnet erbjudits, familjens situation och så vidare. Pedagogerna måste sträva efter en god kommunikation mellan dagvård och barnets familj eftersom det i första hand är föräldrarna som känner barnet och som har ansvar över barnet. Dagvårdens uppgift är att stöda föräldrarna i detta ansvar, och med tillräcklig kunskap om barnet och sorgen kan pedagogerna lyckas med detta.

6.2.5 Socialpedagogisk handlingskompetens i arbete med barn i sorg

Den socialpedagogiska handlingskompetensen, som också är känd under namnet ”den femte kompetensen” är en kombination av alla kompetenser. Denna handlingskompetens ser olika ut beroende på socialpedagogens personlighet och sättet pedagogerna kombinerar de fyra olika kompetenserna på. (Madsen 2001:234-236)

Denna femte kompetens är ytterst viktig. Det är genom att använda sig av alla de fyra kompetenserna tillsammans med pedagogens personlighet och sättet pedagogerna väljer att använda de olika kompetenserna som bestämmer hur den femte kompetensen ser ut. Socialpedagogen måste alltså i arbetet med barn i sorg använda sig av samtliga socialpedagogiska kompetenser. Socialpedagogen behöver använda sig av den produktiva kompetensen då den gör aktiviteter och övningar med barnet, den expressiva kompetensen då pedagogerna använder estetiska och emotionella element i arbetet med barn i sorg, den kommunikativa kompetensen för att med hjälp av det viktiga språket diskutera och reflektera tillsammans med barnet kring tankar, känslor och barnets sorg och slutligen den analytiska/syntetiska kompetensen för att ha tillräcklig kunskap för att möta barn i sorg på ett adekvat sätt och stödja dem.

Då man använder sig av de fyra olika kompetenserna skiljt skall man alltid koppla ihop dem med den femte kompetensen (Madsen 2001:235). Då pedagogen använder sig av den femte kompetensen reflekterar denna samtidigt över sig själv som pedagog och över sin personlighet. Pedagogen måste veta vem hon är och vad hon vill bli, pedagogen måste veta vad hon vill och varför hon vill det samt att pedagogen måste kunna det hon vill (Madsen 2001:236). I arbetet med barn i sorg kan detta översättas till att pedagogen förutom att ägna sig åt självreflektion som är en viktig del av arbetet, måste pedagogen även veta vilka metoder hon skall använda sig av i arbetet med barn i sorg och varför just dessa metoder är lämpliga. Detta kräver också att pedagogen måste ha kunskap för att kunna utföra dessa metoder och kunskap för att kunna bemöta, stödja och hjälpa barnet som befinner sig i sorg eller varit med om en traumatisk händelse.

För att illustrera hur man i arbetet med barn i sorg och barn som genomgått trauma kommer jag att ge ett praktiskt exempel på hur man som socialpedagog behöver alla fem kompetenser. Säg att socialpedagogen skall planera ett möte med ett barn i sorg. För att planera detta möte behöver socialpedagogen använda sig av sin kunskap, alltså den analytiska/syntetiska kompetensen. Genom att använda sig av denna kompetens kan pedagogen planera vilken aktivitet som kan vara passande att använda med just detta barn. Den produktiva kompetensen använder sig sedan pedagogen av i det praktiska arbetet, pedagogen leker, musicerar, ritar eller gör konstverk med barnet. Den kommunikativa kompetensen går som en röd tråd genom hela processen eftersom pedagogen ständigt är i interaktion med både kollegor och barnet för att göra denna aktivitetsstund lyckad. Den expressiva kompetensen kommer in i bilden då pedagogen observerar och iakttar barnet för att se vad som fungerar och vad som inte fungerar. Handlingskompetensen är naturligtvis med hela tiden genom pedagogens personlighet och arbetssätt och hur pedagogen väljer att använda sig av de olika kompetenserna.

Figur 12. Användning av alla fem kompetenser i arbetet med barn i sorg.

7 DISKUSSION

I detta kapitel kommer jag att diskutera mitt resultat samt min metod och ge förslag på vidare forskning inom ämnet.

7.1 Resultatdiskussion

Min första forskningsfråga var: Vilka behov ger barn i sorg uttryck för? Genom processen att skriva detta examensarbete har jag lärt mig att barn i sorg ger uttryck för en rad olika behov. Under mitt tema ”sorgen” och dess underkategori ”hur sorgen tar sig uttryck” fann jag följande: barn som är i sorg eller har upplevt en traumatisk situation är ofta ledsna, upplever smärta (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011), ilska (Rakesh et. al 2010), (Le Count 2000) (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011), rädsla (Rakesh et. al 2010),

(Glazer et. al 2003) (Le Count 2000), (Mikko 2009), (DiSunno et. al 2011), saknad (Le Count 2000), (Mikko 2009), koncentrationssvårigheter (Rakesh et. al. 2010), (Thorell 2013), hyperaktivitet (Le Count 2000), separationsångest (Le Count 2000), irritation (Rakesh et. al. 2010) och ångest (Mikko 2009). Fysiska symptom kan vara trötthet (Le Count 2000), tomhet (Le Count 2000), (Mikko 2009) (Thorell 2013), spändhet (Le Count 2000), sömnlöshet (Rakesh et. al. 2010), (Le Count 2000) eller aptitlöshet (Le Count 2000). Det kom också fram i flera artiklar (Le Count 2000), (Mikko 2009) att barn sörjer på samma vis som vuxna, men att de kan ha svårigheter att uttrycka sorgen verbalt (Glazer et. al. 2003), (Webb 2011), (Le Count 2000), (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011) (Thorell 2013) och att de ofta försöker gömma undan sin sorg för de vuxnas skull (Le Count 2000), (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011), detta kan vara en orsak av att de vuxna försöker skydda barnen från sorgen. Att vuxna ser och bekräftar barnets sorg är viktigt (Glazer et. al. 2003), (Webb 2011), (Le Count 2000), (Mikko 2009). Denna information är även ett svar på min första forskningsfråga. Barn har även svårare att uttrycka sig verbalt och för att det sörjande barnet skall kunna uttrycka sin sorg och sedan bearbeta den behöver pedagogerna arbeta med praktiska arbetsmetoder för att hjälpa barnet med detta (Rakesh et. al. 2010), Glazer et. al. 2003), (Webb 2011), (Le Count 2000), (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011), (Thorell 2013). Behoven barnen ger uttryck för är således: stöd och bekräftelse av de vuxna, att de vuxna ser dem i deras sorg och hjälp med att uttrycka sina känslor och tankar för att kunna bearbeta dem.

Min andra underkategori var ”**faktorer som påverkar hur sorgprocessen och hur sorgen tar sig uttryck**”. Faktorer som påverkar är barnets ålder och kognitiva och känslomässiga nivå (Glazer et. al. 2003), (Webb 2011), (Le Count 2000) (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011), (Thorell 2013) Barnets förståelse för döden utvecklas i takt med den känslomässiga mognaden (Mikko 2009). Då vuxna talar med barn om döden bör de inte använda omskrivningar av döden (Le Count 2000), annars finns det risk för att barnet missförstår. Även detta svarar på min första forskningsfråga eftersom den uttrycker ett behov från barnets sida att bli talad direkt till utan omskrivningar (Webb 2011) för att undvika missförstånd och onödig oro. Onödig oro kan till exempel vara att barnet tror att någon är död då den sover eller då den reser iväg. Eftersom separationsångest är ett möjligt uttryckssätt för barn i sorg (Le Count 2000) är det onödigt att utsätta barnet för detta.

Vidare fann jag i mitt resultat att ett vanligt sätt för barn att uttrycka sin sorg på är genom lek (Rakesh et. al. 2010), (Webb 2011), (Mikko 2009), Thorell 2013) och teckningar (Rakesh et. al. 2010), (Le Count 2000), (Mikko 2009), (DiSunno et. al. 2011) Även detta svarar på forskningsfrågan och är relevant eftersom det visar att ett behov barn ger uttryck för är att få uttrycka sin sorg genom lek och genom att teckna. Detta är även något pedagogen och andra vuxna kan hjälpa barnet med, att erbjuda utrymme och möjligheter för barnet att uttrycka sin sorg på. Forskning visar även på att barn som har genomgått ett trauma kan ha svårt att leka, och då måste de vuxna hjälpa till att få igång leken igen (Thorell 2013). Även detta är ett behov barnet ger uttryck för, att bli hjälpt att få igång den läkande leken igen. Att barnet behöver en trygg miljö för att kunna hänge sig åt de praktiska aktiviteterna kom också fram i ett flertal studier (Rakesh et. al. 2010), (Webb 2011), (Thorell 2013) Detta svarar också min första forskningsfråga. Även föräldrarnas reaktioner på sorgen och traumat har betydelse. Är föräldrarna lugna kommer barnet också att vara det, grips de av panik kommer barnet antagligen att göra det också (Webb 2011). Denna information kom även fram i min teoretiska referensram (Goodman 2014 & Worden 1996). Ibland är det inte möjligt för föräldern att hålla sig lugn, och då kan en annan vuxen behöva ingripa. Jag hade förväntat mig liknande resultat efter att läst på om barn och sorg, men genom att se att flera forskningsartiklar hade liknande åsikter och resultat förstärkte detta min uppfattning. Bland annat förstärktes min uppfattning om lekens betydelse i barnets sorgearbete. Jag tyckte även det var intressant att man inte skall använda omskrivningar av döden för att försöka skydda barnet (Webb 2011). Även det att forskningen ställde sig positiv gentemot professionell hjälp hade jag förväntat mig, eftersom barn och sorg är ett så pass känsligt ämne. Jag fann det positivt att flera artiklar (3, 4) tog upp vikten av att vuxna har kunskap om sorg och barn och sorg för att kunna bemöta det sörjande barnet. Detta är alltså inte bara viktigt för vuxna som arbetar med barn i sorg, utan för alla, eftersom alla kan komma i kontakt med ett barn i sorg.

De uttryck som jag genom resultatet och resultatanalysen fann att barn i sorg ger uttryck för stämmer väl överens med hur Dyregrov (2012), Goodman (2014) och Worden (1996) redogjort för. Detta betyder alltså att min teoretiska referensram i mångt och mycket stöder mitt resultat. Olikheter förekom ändå, till exempel förstår barn enligt Dyregrov (2012) och Goodman (2014) döden som något oåterkalleligt i 9-10 års-åldern medan jag i mitt resultat kom fram till barnet först kan ta till sig grundläggande fakta om döden i åldern 8-

9 år vilket betyder att det där finns vissa olikheter på när barnet kan förstå döden och ta till sig information om döden. Andra olikheter jag hittade vid jämförelsen av mitt resultat och den teoretiska referensramen var att Dyregrov (2007) flera gånger underströk hur viktigt det är att informationen till barnen skall komma direkt och att den skall vara öppen. Även Goodman (2014) framhöll detta. Dyregrov (2007) framhöll även att man inte skall undanhålla information för barnet, vilket inte kom fram i mina resultat. Inte heller underströks vikten av direkt och öppen information till barnet i mitt resultat. Intressant tyckte jag att det var att detta inte nämndes i mina artiklar, även fast det i min teoretiska referensram ansågs vara så viktigt. Vad detta beror på kan vara att mina forskningsartiklar inte i sig koncentrerade sig endast på uttryck för sorg, och emotionella stödmetoder, utan mer på praktiska metoder.

Min andra forskningsfråga var: **”hur kan man på ett socialpedagogiskt sätt svara på dessa behov?”**. Då jag gick igenom den andra delen av mitt resultat och min resultatanalys fick jag svar även på denna fråga. Genom att använda sig av de socialpedagogiska kompetenserna, som jag i resultatanalysen har kopplat till de praktiska metoderna, kan man på ett framgångsfullt sätt svara på de behov barn i sorg ger uttryck för. Som tidigare konstaterat är ett av dessa behov att vuxna ser och bekräftar barnets sorg. Som socialpedagog kan man använda sig av de kompetenser man har för att bekräfta barnets sorg. Eftersom handlingskompetensen används i kombination med de andra kompetenserna kommer jag nu att redogöra för hur man med hjälp av de olika kompetenserna kan svara på de behov barn i sorg och barn som gått igenom trauma enligt mitt resultat har.

Den produktiva kompetensen i kombination med handlingskompetensen bereder rum för att svara på barnets behov av att uttrycka sin sorg genom lek och teckningar. I båda dessa handlingar använder man sig av händerna, och naturligtvis särskilt då barnet genom att teckna uttrycker sin sorg. Som tidigare konstaterat är detta en bra arena för pedagogen att utöva sin produktiva kompetens tillsammans med barnet för att stödja och hjälpa denne att uttrycka sin sorg. Eftersom barnet också enligt resultatet kan ha svårt att uttrycka tankar och känslor verbalt kommer den produktiva kompetensen väl till pass då pedagogen genom t.ex. konst- och bildterapi kan uppmuntra barnet att uttrycka sig och bearbeta sin sorg och de händelser barnet varit med om. Den expressiva kompetensen i kombination med pedagogens handlingskompetens kan även den användas då man svarar på barnets

behov av att uttrycka sig. Tidigare har jag kopplat ihop denna kompetens med musikterapi. I mitt resultat och i min resultatanalys kom jag fram till att musikterapi passar bra ihop med den expressiva kompetensen eftersom den tillåter barnet att uttrycka sina tankar och känslor på ett annat vis är verbalt, men även att barnet genom att musicera kan få tillgång till sin känslvärld vilket i sin tur kan ge rum för verbal diskussion med pedagogen. Pedagogen använder sig här av den expressiva kompetensen för att stödja barnets behov av att få uttrycka sig, och att få bli sedd och bekräftad. Då barnet genom musikterapi får tillgång till sina känslor kan en dialog med pedagogen öppnas och bearbetning av sorgen och trauma ske.

Den kommunikativa kompetensen i kombination med handlingskompetensen kan svara på barnets behov av att inte få ta emot omskrivningar av döden, utan istället få direkt kommunikation av de vuxna. Den kommunikativa kompetensen använder sig pedagogen av för att skapa ett socialt samspel med barnet pedagogen möter. Genom att använda sig av denna kommunikativa kompetens som jag tidigare har kopplat ihop med storytelling kan pedagogen också få barnet till självreflektion och att verbalt uttrycka sig om saker som kanske annars är svåra att prata om. Genom att använda metaforiska berättelser kan pedagogen stödja barnet att uttrycka sina tankar och sina känslor för bearbetning av sorgen eller traumat skall kunna ske. Genom kommunikation skapar vi också tillit och relation mellan pedagog och barn vilket rimmar väl ihop med barnets behov av en trygg miljö.

Den analytiska/syntetiska kompetensen i kombination med handlingskompetensen som jag tidigare har kopplat ihop med samtliga praktiska metoder eftersom denna kompetens handlar om den kunskap pedagogen skall besitta och använda sig av i arbetet med barn i sorg. Denna kompetens visar att socialpedagogen behöver denna kunskap före pedagogen börjar planera och utföra aktiviteter för att stöda det sörjande barnet. Eftersom denna kompetens kan kopplas ihop med samtliga praktiska metoder visar detta att den är av yttersta vikt. Man kan alltså inte använda sig av alla dessa kompetenser, varken skiljt eller tillsammans, utan att kombinera dem med handlingskompetensen. Denna handlingskompetens som är ett resultat av vår personlighet och hur vi väljer att använda oss av de olika kompetenserna utvecklas ständigt och är aldrig helt komplett. (Madsen 2001)

När jag på detta vis tillämpat samtliga kompetenser på mina resultat och min resultatanalys förstod jag teorin klart bättre. Att på detta vis tillämpa teori på praktik var ett bra sätt för mig att få en djupare förståelse för socialpedagogens kompetenser. Efter att ha studerat vilka behov barn i sorg ger uttryck för kunde jag konstatera att dessa var flertaliga och olika, och detta fick mig att förstå att det knappast räcker att man som socialpedagog använder sig av en kompetens i arbetet med barn i sorg och barn som genomgått trauma. Jag såg också att mitt resultat och även min teoretiska referensram visar att de praktiska metoder jag tagit upp är ytterst hjälpsamma i arbetet med barn i sorg och barn som genomgått trauma. Detta bevisas av barnets behov av att uttrycka sin sorg, barnets svårigheter att uttrycka sig verbalt och det faktiska beviset artiklarna erbjuder, att alla dessa praktiska metoder på ett positivt vis kan användas i arbetet med barn i sorg.

Eftersom jag också har kopplat ihop de praktiska metoderna med de socialpedagogiska kompetenserna kan jag konstatera att även dessa praktiska metoder behöver olika kompetenser för att fungera, inte bara en enskild. Därför är det logiskt att man som socialpedagog använder sig av alla fem socialpedagogiska kompetenser i arbetet med barnet.

7.2 Metoddiskussion

Efter att jag slagit fast att mitt examensarbete skulle handla om barn och sorg och barn som genomgått trauma bestämde jag också att mitt examensarbete skulle vara en litteraturstudie. Orsaken till detta är att ämnet är så pass känsligt att jag insåg att det varken skulle vara lätt eller ens önskvärt att intervjua små barn i sorg, och jag ville inte göra arbetet ur enbart de vuxnas synpunkt. Jag valde innehållsanalys eftersom jag ville målet var att beskriva och kvantifiera specifika fenomen. Jag valde att göra en riktad innehållsanalys för att göra det möjligt att på ett enkelt sätt jämföra den teoretiska referensramen mot resultatet.

Jag tycker att metodvalet var lyckat. Utmanande har varit att hitta artiklar om just små barn och sorg som också behandlar olika praktiska metoder man kan använda sig som pedagog. Jag lyckades ändå hitta sju stycken relevanta artiklar, och är nöjd med det antalet även om jag kunde ha inkluderat fler artiklar ifall jag funnit fler relevanta.

Innehållsanalysen som analysmetod kändes bra att arbeta med, det var logiskt för mig att dela in mitt resultat i olika teman för att göra dem mer hanterbara. Enligt Bryman (2011) är innehållsanalysens starka sidor att den är en ”öppen” forskningsmetod vilket gör att det är lätt att beskriva analysprocessen och för andra att göra vidare studier inom ämnet. Andra starka sidor är även att det med hjälp av innehållsanalys är ganska lätt att spåra förändringar under längre tidsperioder, samt att det är relativt enkelt att tillämpa denna analys på ostrukturerad information. Positivt med innehållsanalysen är också att den möjliggör att vi får information om sociala grupper som annars är svåra att komma i kontakt med. (Bryman 2011:296).

Bryman (2011:296) tar också upp en del av innehållsanalysens svaga sidor: en innehållsanalys kan bara vara så bra som de dokument den bygger på, det är så gott som omöjligt att utforma en kodmanual som inte är influerad av kodarens egna tolkningar, specifika problem kommer sannolikt att uppstå och det är svårt att genom en innehållsanalys få svar på varför-frågor.

Angående intern validitet, eller bekräftbarhet då vi talar om kvalitativa studier, finns de olika sätt att undersöka detta på. Man kan exempelvis studera källorna, urvalet och analysen. Man kan också jämföra mot andra fackmän, teori och empiri. Finner man att man har samma eller likande resultat som andra kan man dra slutsatsen att ens egen forsknings validitet har styrks. Detta betyder dock inte att ens resultat är sanna eller riktiga. Om två olika forskningar har använt olika angreppssätt, och om dessa forskningar också är oberoende av varandra men har samma resultat, kan man säga att studiens bekräftbarhet har styrkts ytterligare. (Jacobsen 2007:156-160)

Angående den externa validiteten, eller överförbarhet då vi talar om kvalitativa studier, är det ett sätt att undersöka hur den enskilda studiens resultat kan generaliseras från ett

mindre urval till en större population. Syftet med kvalitativa studier är dock inte att nå en stor generaliserbarhet, utan att undersöka och förstå ett fenomen. Ifall man finner att flera studier man undersökt har samma svar kan man argumentera för en sorts generaliserbarhet, men inte bevisa detta. (Jacobsen 2007:166-169)

Reliabilitet kallas också för trovärdighet och testar mätmetodens förmåga att i upprepning av studien uppnå samma resultat. Detta betyder alltså att om en annan forskare genomförde studien med samma metod skulle denne komma till samma resultat, och då skulle studiens trovärdighet vara hög. (Forsberg & Wengström 2003:107)

Bekräftbarheten av min studie anser jag vara ganska stark. Jag inkluderade forskningsartiklar som är vetenskapliga och relativt aktuella, och jag uteslöt inte artiklar som inte stämde överens med mina personliga åsikter eller med studiens teoretiska referensram. Detta för att inte vara ohederlig och strida mot de etiska principerna jag ställt upp för mig själv med hjälp av Forsberg & Wengström (2013:70). Jag är medveten om att jag till viss del själv har påverkat analysen genom mina egna tolkningar. Genom att ha inkluderat ett större antal artiklar hade jag kunnat ha en högre överförbarhet på min studie. Genom att ha inkluderat fler språk i min artikelsökning förutom svenska och engelska skulle jag också ha fått fler artiklar att inkludera i studien, men jag ansåg inte min övriga språkkunskaper tillräckligt starka för att använda mig av artiklar på andra språk än just dessa två.

7.2.1 Arbetslivsrelevans

Jag hoppas att min undersökning kommer att vara till nytta för alla som arbetar med barn. De flesta socionomer som arbetar inom barndagvården som barnträdgårdslärare kommer någon gång under sitt arbetsliv att komma i kontakt med sörjande barn, och då är det bra om de på förväg satt sig in i hur barn sörjer och hur sorg påverkar barn. Jag tror att mitt examensarbete kommer att ge professionella en inblick i barn och sorg och bemötande av barn i sorg, ge yrkesmänniskorna en större förståelse för barn i sorg och utveckla sitt bemötande av barn i sorg och barn som genomgått trauma.

7.3 Förslag på fortsatt forskning

Jag anser att empirisk studie inom detta ämne både skulle behövas och vara intressant att ta del av. Intervjuer med till exempel barn eller dagvårdspersonal kunde vara ett sätt att få mer information om ämnet. Det skulle även vara intressant att intervjua socialpedagoger i synnerhet för att få reda på hur de använder sig av olika praktiska metoder i sitt arbete med barn i sorg och barn som har genomgått trauma. För att öka kunskapen inom detta område kunde det också vara bra att göra en produkt, till exempel en broschyr, instruktioner för teman för olika samlingsstunder, eller ett övningshäfte, om barn och sorg samt om olika praktiska metoder man kan använda sig av i arbetet med barn. Detta kunde säkert vara intressant för dagvårdspersonal och andra yrkesgrupper som arbetar med barn i sorg att ta del av.

KÄLLOR

Andersson, Sofia & Johansson, Frida, 2006. *Barns sorg på förskolan – en intervjustudie om pedagogers bemötande av barn i sorg och deras hantering av den situation som uppstår på förskolan när ett barn mist en familjemedlem genom dödsfall*. 42 s. Växjö universitet, lärarutbildningen.

Aveyard, Helen. 2010, *Doing a literature review in health and social care - a practical guide*. Andra upplagan. England: Open University Press, 170 s.

Bjurbäck, Sofie. 2010. *Brustna hjärtan – hur man inom församlingens diakoni kan hjälpa sörjande i sorgegrupper*. 73 s. Examensarbete. Novia, socionom.

Bridholm, Nathalie & Tengmark Thalin, Johanna, 2011. *Barn i sorg – en narrativ studie baserad på fem förskollärares berättelser om barn i sorg*. 27 s. Högskolan för lärande och kommunikation – högskolan i Jönköping, lärarutbildningen

Bryman, Alan. 2002, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö: Liber Ekonomi, 502 s.

DiSunno & Linton & Bowes 2011. *World Trade Center Tragedy: Concomitant Healing in Traumatic Grief through Art Therapy With Children*. Traumatology vol. 17, nr. 3. S. 47-52.

Dyregrov, Atle. 2010, *Barn och trauma*, 2 uppl., Lund: Studentlitteratur, 248 s.

Dyregrov, Atle. 2007, *Sorg hos barn. En handledning för vuxna*, 2 uppl., Lund: Studentlitteratur, 155 s.

Finlands officiella statistik (FOS): *Avlidna* [e-publikation].

ISSN=1798-2537. Helsingfors: Statistikcentralen. Hämtad: 21.4.2014.

Tillgänglig: http://www.stat.fi/til/kuol/index_sv.html.

Forsberg, Christina & Wengström, Yvonne. 2008, *Att göra systematiska litteraturstudier. Värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning*, Stockholm: Natur och Kultur, 216 s.

Glazer, H. & Marcum, D. 2003. *Expressing Grief Through Storytelling*, *Journal of Humanistic counseling, education and development*, fall, vol. 42, s. 131-137.

Goodman, Robin F 2014. *Children and Grief: What They Know, How They Feel, How to Help*. The Child study Center. Hämtad: 10.4.2014. Tillgänglig:

http://www.aboutourkids.org/articles/children_grief_what_they_know

Hsieh & Shannon 2007. *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*. *Qualitative Health Research*, Vol. 15 No. 9.

Le Count, D. 2000. *Working with 'Difficult' Children from the Inside Out: Loss and Bereavement and how Creative Arts can Help*. *Pastoral Care*, juni, s. 17-27.

Madsen, Bent 2001. *Socialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur. 244 s.

Madsen, Bent. 2006. *Socialpedagogik – Integration och inklusion i det moderna samhället*. Lund: Studentlitteratur. 301 s.

Mikko,S.2009. *En bild säger mer än tusen ord, hur bildterapi kan hjälpa barnet att helas vid sorg*. Avhandling, Kemi-Tornio University of Applied Science. 37 s.

Odenstam, Cecilia & Bolsjö Martina, 2011. *Är mamma en ängel nu? En kvalitativ studie om barn i sorg, deras förståelse av död samt deras uttryck i sorgen i samband med anknytningspersonens död*. 59 s. Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete. Socionomprogrammet.

Rakesh, Uma H & Srinath 2010. *Play Therapy: Voice of a Silent Scream*. J. Indian Assoc. Child Adolesc. Ment. Health. Vol. 6, nr. 1, s. 13-18.

Renaud, Engarhos, Schleifer & Tawlar, 2013. *Talking to children about death: parental use of religious and biological explanations*. Journal of psychology & Christianity, vol. 32. Nr 3.

Sosiaaliporrtti 2010. Utbildningsprogrammet för det sociala området
Sosiaaliporrtti. *Kompetenser för Socionom (YH) examen*. Hämtad: 10.3.2014. Tillgänglig:
<http://www.sosiaaliporrtti.fi/File/1668275e-16dd-4cb6-857f-eba85dc0c98c/Socionom+YH+Kompetenser+2010.pdf>

Torell, H. 2013. *Hur låter det du har varit med om? – Musikterapi med barn och ungdomar med erfarenhet av potentiellt traumatiserande händelser*. Musikterapi i Psykiatrien Online, Vol.8, nr. 1, s. 60-71.

Vidjeskog, Linda-Charlotta, 2013. *Betydelsen av bemötande – en kvalitativ litteraturstudie om hur patienter upplever bemötandet inom den psykiatriska vården*. 62 s. Examensarbete. Arcada, vård.

Webb, N. 2011. *Play therapy for bereaved children: Adapting strategies to community, school and home settings*. School Psychology International, vol. 32, nr. 2, s. 132-143.

Worden, J. William. 1996. *Children and Grief – when a parent dies*. New York: Guilford press. 225 s.

BILAGA 1

Författare, år, titel, publicerad	Syfte	Undersökningsgrupp	Metod	Resultat
1 Rakesh, Uma H & Srinath. (2010) <i>Play therapy: Voice Of a Silent Scream</i> . J. Indian Assoc. Child Adolesc. Ment. Health. Vol. 6	Att undersöka vilken nytta lekterapi kan ha i arbetet med barn i sorg.	En femårig flicka	Fallstudie	Lekterapi som metod i arbetet med barn i sorg är väldigt passande eftersom barn kan uttrycka tankar och känslor genom leken
2 Glazer, H. & Marcum, D. (2003) <i>Expressing Grief Through Storytelling</i> , Artikel, Journal of Humanistic counseling, education and development, volume 23	Att dokumentera nyttan av storytelling som metod med barn som har förlorat en närstående genom dödsfall	Familjer med sörjande barn på ett hospice	Praktiskt arbete med barnen och familjerna	Barn är kapabla till att narrativt uttrycka sorg och förlust och konstprojekt kan hjälpa att uttrycka dessa känslor
3 Webb,N. (2011) <i>Play therapy for bereaved children: Adapting strategies to community, school and home settings</i> . Artikel, School Psychology International, vol.32	Att diskutera sorg hos barn och dokumentera nyttan med lekterapi som metod för med barn i sorg	Familjer med sörjande barn	Fallstudie	Lekterapi är en högst användbar metod som kan anpassas efter barnets ålder, omständigheter och fysiska platser. Lekterapi kan användas i skolor, i samhällets regi och i hemmiljö.

<p>4</p> <p>Le Count, D. (2000) <i>Working with 'Difficult' Children from the Inside Out: Loss and Bereavement and how Creative Arts can Help</i>, Artikel, Pastoral Care.</p>	<p>Att visa hur vuxna kan guida ett barn genom en sorgeprocess så att barnet till slut accepterar döden och sorg, och förbereda barnet på att återinvestera i dennes liv.</p>	<p>Två minderåriga vars fallstudier författaren har undersökt</p>	<p>Fallstudie</p>	<p>Att verkligen lyssna på barnet kan hjälpa att häva barnets blockeringar. Med hjälp av konst kan man ge barnet verktyg för att gå framåt i sorgeprocessen, ge acceptans och hopp.</p>
<p>5</p> <p>Mikko, S. (2009) <i>En bild säger mer än tusen ord, hur bildterapi kan hjälpa barnet att hantera sorg</i>, Avhandling, Kemi-Tornio University of Applied Science</p>	<p>Att undersöka hur bildterapi som metod kan hjälpa barn att bearbeta sin sorg och vilken betydelse terapeuterna har i mötet med sörjande barn.</p>	<p>3 bildterapeuter med några års arbetserfarenhet</p>	<p>Kvalitativ Intervju</p>	<p>Det finns skillnader mellan hur terapeuterna säger att de arbetar och hur litteraturen inom området förespråkar. Den terapeutiska rollen dominerar framför den konstnärliga. Helandet sker genom bildterapi, men detta definieras av de olika terapeuterna. Det är viktigt att vara en trygg person med erfarenhet för att bemöta barn i deras sorgbearbetning</p>
<p>6</p> <p>DiSunno, R., Linton, K. & Bowers, E. (2011) <i>World Trade Center Tragedy: Concomitant Healing in Traumatic Grief through Art Therapy With Children</i>, Artikel, Traumatology</p>	<p>Att undersöka hur icke-verbala aktiviteter istället för verbal diskussion kan hjälpa barn att uttrycka smärta och förlust samt hur barn i en trygg miljö kan arbeta med sin sorg och hur både konstterapeuter och barn upplever traumat hjälp av symboliska metoder</p>	<p>Två sista årets studerande vid konstterapiprogrammet vid NYU och en professor inom samma ämne</p>	<p>Fallstudie</p>	<p>Klientens och terapeutens relation är viktig, barnen visade att de uttryckte sin sorg genom symbolik. Helandeprocessen började då terapeuten och klienterna hittade en ny mening och genom den kreativa processen kunde klienterna skapa öppna upp för både barnens och terapeuternas känslor.</p>

<p>7.</p> <p>Torell, H. (2013) <i>Hur låter det du har varit med om? – Musikterapi med barn och ungdomar med erfarenhet av potentiellt traumatiserande händelser</i>, Artikel, Musikterapi i Psykiatrien Online, Vol.8</p>	<p>Att undersöka hurdan effekt musikterapi har och vilka faktorer som ger förbättring</p>	<p>Två underåriga pojkar</p>	<p>Observation/fallstudie</p>	<p>Musikterapi kan bidra till både verksamheter med hälsofrämjande och förebyggande syfte och i behandlingssammanhang, där utforskande och bearbetning av ett trauma pågår. Musik som kommunikationsmetod och uttryckssätt passar barn och ungdomar.</p>
---	---	------------------------------	-------------------------------	--